

АЗИРЕТИ МЫРЗА ТАХИР АХМАД

**ИСЛАМДЫН
ЭЛЕМЕНТАРДЫК ОКУУСУ**

Бишкек – 2008

ISLAM INTERNATIONAL PUBLICATIONS LTD.

ИСЛАМДЫН ЭЛЕМЕНТАРДЫК ОКУУСУ

“An Elementary Study of Islam”

(Kyrgyz Translation)

**By: The Late Hadhrat Mirza Tahir Ahmad, Khalifatul Masih IV,
Supreme Head of the World-wide Ahmadiyya Muslim Jama'at
(1928-2003)**

Translated in to Kyrgyz by: Basharat Ahmad

First published in Kyrgyzstan in 2008

©ISLAM INTERNATIONAL PUBLICATIONS LTD.

**Published by: Islam International Publications Ltd. Islamabad,
Sheephatch Lane, Tilford, Surrey GU 10 2AQ, U.K.**

Printed by:

ISBN: 1 85372 832 2

АВТОР ЖӨНҮНДӨ

Азирети Мырза Тахир Ахмад^(py)¹ Эл аралык Ахмадия Мусулман Жамаатынын төртүнчү руханий жетекчиси. Ал Индиянын Кадиян деген жеринде 1928-жылы, 18-декабрда жарык дүйнөгө келип, алгач Индия жана Пакистанда жогорку диний окуу жайларында билим алган. Кийинчерээк «Лондондогу ориенталдык жана африкалык окуулар мектебинде» окуган.

Ал Ахмадия Мусулман Жамаатынын борбору Рабвах (Пакистан) шаарында Жамааттын ар кандай маанилүү жана жооптуу кызматтарында иштеген.

1982-жылы 10-июнь күнү үчүнчү² халифа³ дүйнөдөн кайткандан кийин Азирети Масихи Мавъуд^(ac)дын⁴ төртүнчү халифасы болуп шайланган.

1984-жылы Пакистанда Ахмадия Мусулман Жамаатынын дин эркиндиги тепселенип, өлкөдө үгүт жана таалим-тарбиялык иштерин аткарууга мүмкүн болбой калгандыктан Лондон шаарына келген.

Азирети Мырза Тахир Ахмад^(py)нын жыйырма бир жылдык халифат доорунда Ислам-Ахмадияттын өсүп-өнүгүүсүнүн жаңы жолдору ачылды. Дүйнөдөгү түрдүү тилдерде Курани карим котормолору жана башка Ислам адабияттарынын басылышы, ошондой эле Ахмадия Мусулман Телевидениясынын (МТА) ачылышы өңдүү иштери анын ыйык доорунда жүзөгө ашкан. Ал киши ар түрдүү өлкөлөрдөгү университеттерде жана илимий жыйындарда бир топ маанилүү темаларда докладдарды окуган.

¹ «Рахимахулла» (ага Алла таала ырайым кылсын) дегенди билдирет.

² Азирети Имам Махдий – Азирети Мырза Гулам Ахмад^(ac)дын (1835-1908) 3-халифасы – Азирети Хафиз Мырза Насир Ахмад^(py) (1919-1982).

³ «Халифа» - арабча сөз, «орун басар» дегенди билдирет. Диний термин катары Алла тааланын пайгамбарларынын иштерин улантуучу инсан.

⁴ Азирети Имам Махдий – Азирети Мырза Гулам Ахмад^(ac) (1835-1908) 1889-жылдын 23-мартында Ахмадия Мусулман Жамаатына негиз салган. Ал^(ac) Алла тааладан кабар алып, дүйнөдөгү бардык ири диндердин Ыйык Китептеринде алдын-ала кабарланган, акырмаманда келе турган Масихи Мавъуд жана Махдий (Убада Кылынган Мессия жана Махдий) өзү экенин билдирген.

Колуңздагы ушул «Исламдын элементардык окуусу» деген китепче анын Испаниядагы Севилле Университетинде жасаган докладынын кыргызча котормосу.

Ал киши урду жана англис тилдеринде жыйырмадан ашуун эмгектерди жазган. Алардын айрымдары бир нече жолу жана бир топ тилдерде басмадан чыккан. «Гомеопатия - табигый дарылоо», «Алланын аты менен кан төгүү?», «Ислам заманбап суроолорго жооп берет», «Вахий-аян, акыл, билим жана чындык» аттуу эмгектери окурмандардын кызыгуусун туудурган. Ушул китептердин айрымдары жакында англис жана орус тилдеринде басмадан чыккан. Ал урду тилинде бир топ диний ырларды да жазган.

Ошондой эле Азирети Мырза Тахир Ахмад^(ру) жума кутбаларынан тышкары, илимий, таалим-тарбиялык темаларда жүздөгөн лекцияларды окуган жана миңдеген «суроо-жооп» жыйындарына да катышкан.

Ал киши Лондон шаарында 2003-жылдын 19-апрелинде каза болгон.

СӨЗ БАШЫ

1990-жылы 12-мартта Испания өлкөсүндөгү Севилле Университетиндеги (Seville University) «Ислам таануу бөлүмүнүн» чакыруусу менен Азирети Мырза Тахир Ахмад^(py) «Исламдын элементардык жана негизги таалимдери» деген темада лекция окуган. Бөлүмдүн башчысы лекцияга келген угармандардын көбү башка бөлүмдөрдөн болгонун жана Ислам жөнүндө түшүнүгү аз адамдар экенин эске алып, Исламдын маңызын жөнөкөйлөштүрүп тааныштырууну суранган. Берилген убакыт бир саат болчу.

Анын сүйлөгөн сөзү ушул илимий макаланын келип чыгышына негиз болгон. Убакыттын тардыгынан улам жыйында берилген тема боюнча бардык маалыматтарды берүүгө мүмкүн болгон эмес. Ошондуктан, автор бул китепчеде ошол темадагы ар кандай маалыматтарды кеңейтип берген. Оозеки айтылган ойлорду кагаз бетине түшүрүп жатканда, кээ бир өзгөртүүлөрдү жана кошумчаларды автор өзү киргизди.

Исламдын Ыйык Пайгамбары Мухаммад^(сав)дын аты «сав» деген белги менен коштолот. Ал «саллаллааху алайхи ва саллам» (ага Алла тааланын тынчтыгы жана берекеси болсун) дегендин кыскартылышы. Башка пайгамбарлар жана элчилердин аттары «ас» деген белги менен коштолот. Ал «алайхиссалаам» (ага тынчтык болсун) дегендин шарттуу белгиси. Жогорудагы кыскарттуулар толугу менен келтирилген жок, бирок буга карабастан, ошол кыскартуулар кезиккенде, толук айтылып туруусу зарыл.

Бүгүнкү Ислам таалиминин негиздери боюнча айтып берүүмдү суранган Севилле Университетинин «Ислам таануу бөлүмүнүн» чакырыгы мен үчүн чоң урмат. Бул жерге келүүмдөн мурда, динден маалыматы аз, элементардык түшүнүктөгү студенттерге Исламдын негиздерин жөнөкөйлөштүрүп айтып берүүмдү өтүнүштү. Бул мени абдан таң калтырды. Себеби, биринчиден, мен университеттин студенттеринин түшүнүгү кеңири болушу керек деп ойлогом. Экинчиден, Испаниянын тарыхында Исламдын орду кеңири болгондугуна карабастан, андан кол үзүп, таасирин өчүрүп салганы чын эле таң калычтуу! Ошентсе да, бүгүн мен сиздерге Ислам таалиминин негиздерин тааныштырууга келдим.

1982-жылы Ахмадия Мусулман Жамааты тарабынан беш жүз жылдык тыныгуудан кийин курулган биринчи мечиттин салтанаттуу ачылыш аземи үчүн Испанияга келгенимде, жергиликтүүлөрдүн көбү чоочулап шектүү карашкан. Менин пресс-конференциямдын учурунда «эмнеге Испанияга келдиңер?» деген суроого мен кайра-кайра туш болгом. «Максат-мүдөөңөр эмне? Бул иш-чараларда кандайдыр бир арам ой жокпу? Исламдан тажаган жокпузбу? Бул - Испанияны басып алуунун жаңы түрү эмеспи?» - деген өңдүү суроолордун баарына менин жообум мындай болду:

«Ооба, мен Испанияны басып алууга келдим, бирок анын аймагын кылыч менен эмес, анда жашаган адамдардын жүрөктөрүн сүйүү жана ынандыруу күчү менен жеңип алууга келдим». Ошол жооп азыркыга чейин маанисин жогото элек. Биз бир Мусулман Жамааты катары жалпысынан Исламдагы фундаменталисттердин үлгүсүнүн негизинде түзүлгөн эмеспиз. Ошондуктан, бүгүн мен силерге Исламды ар кайсы өлкөдөгү мусулмандардын жасап жаткан иштеринин негизинде эмес, Ыйык Китеп, Ыйык Куранда баяндалган Исламдын негизги таалимдеринин негизинде, ошондой эле Исламдын Ыйык Негиздөөчүсү^(сав)дын жүрүм-туруму жана осуяттарынын негизинде тааныштырууга аракет кылам.

Ислам «тынчтык» дегенди билдирет. Исламдын маңызы менен руху мына ушунда. Тилекке каршы, бардык илимдерди камтып, аны түшүнүүгө ачкыч болгон тынчтыктын динин бүгүн Батыштагылар Исламды тынчтыктын эмес, согуш, баскынчылык, хаос жана бүлгүнчүлүктүн дини катары түшүнүшкөндүгү шылдың сыяктуу болууда. Ислам тек гана наамы менен тынчтыктын дини болбостон, өзүнүн бардык таалимдери боюнча да тынчтыктын дини жана аны ишке ашырууда. Эгерде сөзмө-сөз которсок, «Ислам» деген сөздүн экинчи мааниси - «баш ийүү». Ошентип, «тынчтык» жана «баш ийүү» деген сөздөр Исламды толук сүрөттөп берет. «Тынчтык» - мусулмандын башка адамдарга болгон мамилесине, ошондой эле Исламда тапкан чоң бейпилдигине байланыштуу. «Баш ийүү» мусулмандын Кудайга болгон мамилесин билдирет. Кыскача айтканда, диндин бүткүл философиясын ушул бир эле сөз камтыйт. Ислам дининдеги белгилеп кетчү кызыктуу жагдай: ар бир чыныгы дин өзүнүн Кудайдан экенин көрсөтүп туруу үчүн ушул эки зарыл шартка ээ болушу керек. Ислам боюнча бир жагынан бардык диндер адамды өзүнүн Жаратуучусуна кайта алып келүүгө, экинчи жагынан башка адамдар менен үлгүлүү, жагымдуу байланышты түзүүгө аракеттенген.

Исламдын беш негизги ишеними бар. Ислам динине кирүүнү каалаган ар бир адам аларга амал кылуусу керек. Башка диндердей Ислам да көптөгөн агымдарга бөлүнүп кеткен. Буга карабастан, жогорудагы маселе боюнча келишпестиктер жок. Сунниттерби же шииттерби, кандай ат менен таанылбасын, баардыгы бул беш негизги шартка таянышат.

Алардын биринчиси – Алла тааланын бир экендигине бекем ишенүү. Бул ажырагыс, бөлүнгүс «бүтүндүк». Кандай формада болбосун, бул «бүтүндүктү» көбөйтүүгө же беделине доо кетирүүгө болбойт.

Экинчиси периштелерге ишенүүгө байланыштуу. Мусулмандардын арасында периштелер жөнүндө ар түрдүү көз караштарга карабастан, бардык мусулмандар периштелердин бар экенине ишенишет.

Үчүнчүсү Китептерге болгон ишенимге байланыштуу. Диний түшүнүк боюнча Китептер Алла тааладан келген жаңы таалимдер жана жаңы диний мыйзамдар болуп эсептелет. Алар периштелерден кийин баяндалган, анткени адамга вахий-аян көбүнчө периштелер аркылуу жөнөтүлгөн. Алар вахий-аянды пайгамбарларга алып келүүдө негизги ролду ойношот. Периштелердин мындан башка дагы көптөгөн милдеттери бар, бирок биз ага кийинчерээк токтолобуз.

Төртүнчүсү элчилер же пайгамбарларга байланыштуу. Алар кээде белгилүү адамдарга белгилүү бир доордо жашоонун жаңы талаптарын, жаңы мыйзамдарын алып келишет. Ал эми, кээде алар тек гана реформалоо максатында жиберилет.

Ишенимдин бешинчиси жана акыркысы Кыямат күнүнө байланыштуу. Бул - ар бир адам өлгөндөн кийин кайра кандайдыр бир формада тирилтирилип, жер бетиндеги жашоосу боюнча Алла тааланын алдында жоопко тартылат дегендик.

Булар - Исламдын беш негизи. Бирок, кээ бирөөлөрдүн пикиринче, Исламдын Ыйык Негиздөөчүсү^(сав) тарабынан Исламдын парыздарына кошумча киргизилген алтынчы курамы бар. Ал Алла тааланын тагдыры. Эми, ушул ишенимдерди бирден талдап чыгалы.

АЛЛА ТААЛАНЫН ЖАЛГЫЗДЫГЫНА ИШЕНҮҮ

Бул ишеним жөнөкөй жана элементардуу концепциядай көрүнөт. Алла тааланын жалгыз экенин түшүнүү эч кимге татаал эместей сезилет. Бирок, бул концепциянын тереңинде биз ойлогондон да көбүрөөк маани бар. «Тек бирөө» деген концепциянын түпкү тереңинен карап көрсөк, диндин бүткүл дүйнөсү ушул эле негизги түшүнүктүн тегерегинде айланып тургандай туюлат. Бул ишеним адамдын жашоосунун бардык тармактарына таасирин тийгизет жана Алла тааладан башка бардык нерселерди жокко чыгарат. Ошентип, Алла тааланын жалгыздыгына ишенүү - бул бүт бардык ынанымдын аягы эмес, тескерисинче ал түбөлүк чындыктын булагы болуп, андан бардык бөлөк ишенимдер

таркайт. Ошондой эле бул бардык башка кулчулуктардан бошонуунун кабарын алып келип, адамзатты анын Алла таалага болгон баш ийүүсүнөн бөлөк бардык милдеттерден куткарат.

Бул ишеним Ыйык Куран жана Исламдын Ыйык Пайгамбары Мухаммад^(сав)дын хадистеринин экөөсүндө тең, тереңирээк айкын көрсөтүлгөн. Мисалы, [الْحَوْلُ وَالْقُوَّةُ لِلَّهِ] (**Лаа хавла валаа куввата иллаа биллах**)⁵ сөзү «Жалгыз» дегендикти терең жана кеңири түшүнүүгө жаңы жолдорду ачат. Ал Алла тааладан коркуудан башка бардык кооптонууларды жокко чыгарат. Ошол үзүндүнүн экинчи бөлүгү Алла таала «Жалгыз» экендигинин дагы бир маанилүү аспектисин, башкача айтканда, жакшылыкка жетишүү жолундагы күч-кубат жалгыз Алла таалага эле байланыштуу экенин жана Алла таала күч-кубаттын бардык булактарынын Ээси экенин айтат. Ошентип, биринчи бөлүгү күч-кубаттын терс аспектисине байланышкан болсо, экинчи бөлүгү оңуна байланышкан.

Адамдын иш-аракетине ылайыктуу келген ниеттер менен жүйөлүү себептерин жана ушул сыяктуу нерселердин баарын аталган эки эле күч камтыйт. Адамдын ниеттери менен келечектеги аракеттери дайыма коркунуч же үмүт менен жетектелип, көзөмөлгө алынат. Бул эреже-мыйзамда өзгөрүү жок. Жакшы иштерди кылгандар да, бузукулукка берилгендер да, коркунучтан же үмүттөнүүдөн ошондой иш-аракет кылышат. Ишенбегендердин коркуусу кудайсыздыктын терс категориясына кирет жана алар жашоосун ушул дүйнөлүк коркунучтарга ылайык калыптандырышат. Кээде алар падышалардын жана бийликтегилердин нааразылыктарына кабылуудан коркушат. Кээде алар жалпы эле коомдун өзүнөн же заалимдер менен бузукулардан коркушат. Кээде алар жакырчылык менен жоготуудан жана ушул сыяктуулардан коркуп, жамандыкка барышат. Ошентип, дүйнөдөгү бузукулукка толгон адамдардын кылык-жоруктарынын көбүн ошол коркууларга байланыштуу деп түшүндүрүүгө болот.

⁵ Алла тааладан башка эч кимде күч-кубат жок.

Алла тааланын жалгыздыгына болгон ишенич мындай коркунучтарды таптакыр жоюп, Алла тааладан коркуунун маанилүүлүгүн акылга киргизет. Анын мааниси, ар бир адам: «Кудайсыздар менден капа болбосун», - деп коркпостон, Алла тааланы нааразы кылуудан оолак болууга умтулушу керек жана өзүнүн жашоосун жалгыз ошол коркууга гана байлашы керек. Оң маанисинде, ошол эле нерсе бардык адамдык ыргактар жана иш-аракеттердин натыйжасына туура келет. Адам баласы дайыма бирөөнү ыраазы кылуунун кандайдыр бир шыкагы менен жашайт, өзү да андан чыга албайт. Чындыгында, ал көп учурда өзүнө жакындардын эсебинен болсо да, керт башын ыраазы кылуу үчүн иштейт.

Бул аракеттин күчөгөн түрү адамды «мен» деген өзүмчүлдүгүнө сыйындырып коёт. Максатына жетишүү үчүн өзүнүн ырахатына байланыштуу болгон кимдир бирөөнү ыраазы кылышы керек болот. Бул үчүн ал кайрадан падышалардын, бийликтегилердин ж.у.с. көңүлүн такай таап турууга жан талашып аракет жасашы керек болот. Бул - биз кеп кылып жаткан нерсе кулчулуктун эң жаман көрүнүшү. Кулдун үмүттөрү жана коркунучтары толугу менен анын кожоюнунун эркине, маанайына жана нааразылыгына көз каранды. Бирок, Кудайсыз адамдын ээси бирөө эле эмес, тескерисинче анын жеке кызыкчылыгына тиешеси бар ар бир адам ага Кудай сыяктуу көрүнөт. Эгерде силер социалдык, моралдык же саясий жамандыктардын негизги кесепетин талдасаңар, адамдын адамга сыйынуусу жан-дүйнөнүн тынчтыгын бузат. Натыйжада, бүтүн коом бузула баштайт.

Бул көз караштан алганда, «Алла тааладан башка Кудай жок, Ал Бирөө жана Жалгыз» деген фундаменталдуу декларацияга дагы бир көз чаптырсаңар, Алла таалага байланышпаган башка нерселер сыйкырдуу таякчанын бир шилтеминен тарагандай, чачырап жок болуп кетет. Башкача айтканда, жалгыз бир гана кожоюнду тандап алуу менен силер башкаларга моюн сунган кулчулуктан бошонуңар. Бир канча «кудайга» кул болуп жүргөн башкалардай кул болгонуңар - чынында эле начар соодага кабылганыңар. Бирок, бул ушуну менен эле бүтүп калбайт. Мындай адамдарга сыйынгандар көпчүлүк учурларда аларга жакшылык да, жаманчылык да кыла албай турган өздөрүнүн оюнан

чыгарган кудайлары. Экинчи жагынан, көптөгөн адамдар өздөрүндөй эле болгон, өлүмгө дуушар боло тургандарга сыйынышат. Алардын баарына өздөрүнүн «мендиги» жетекчилик кылат. Ошентип, алардын ар бирөөсү көптөгөн өзүмчүл кудайларга жүгүнүп келет, алардын кызыкчылыктары бири-бири менен кагылышууларга учурап, акыр аягында баш аламандыктын чеги болгон абалга такалат.

Исламдагы Алла тааланын «жалгыздыгы» деген түшүнүк адам тукумунун бүтүндүгүн, расалык жана түс белгилеринин айынан болгон тоскоолдуктардын бардыгын жок кылган түшүнүккө адамды ынандырат. Бул Исламдын өзгөчө мүнөздөмөсү болгон диндеги теңчиликтин эл аралык түшүнүгүн жаратат. Ошентип, Алла тааланын үстөмдүгү жагынан алганда, Анын алдында бардык адамдар каерде болбосун, кайсы заманда төрөлбөсүн, бирдей болушат. Бир аздан соң өзүңөр күбө болгондой, дал ушул негизги нерсе Исламдагы бардык башка фундаменталдык ишеним менен доктриналарга жол ачат. Мындан мурда кыскача айтылгандай, Исламдын «жалгыздык» доктринасы анык жана бөлүнгүс. Бул жагынан, Алла таалага кандай формада болбосун, бир нерсе кошууга эч орун жок. Анын эч кандай атасы да, энеси да, жолдошу да жок. Анын балалуу же кыздуу болуусу акылга таптакыр сыйбайт.

Курани карим баяндагандай, Алла тааланын жалгыз экендигинин дагы бир маанилүү аспектиси - Анын жаратылышындагы толук тең салмактуулук. Мына ушул тең салмактуулук түшүнүгү Эйнштейнге абдан жаккан. Ал табияттагы кынтыксыз симметрияга баа берүүгө аргасыз болгон. Анын ою боюнча, ал Жаратуучунун жалгыздыгын талап кылат. Ал илимпоз болгондуктан, тең салмактуулук тууралуу анын байкоосу материалдык дүйнө менен гана чектелген. Бирок Курани карим жаратылыштагы гармониянын бардык мүмкүн болгон колдонулушун айтып берет. Ыйык Куран Алла таала жараткан жаратылыштын ичинде да, Алла таала түшүргөн Ыйык Китептеринде да эч кандай дисгармония жок деп айтат; Алла таала жараткан бир тармак менен экинчи тармак толук байланышта. Анын бир Китеби менен башка Китеби толук макулдукта.

Мындан келип чыккан жыйынтык - Алла тааланын Сөзү менен Алла тааланын жасаган Иши бири-бири менен тыгыз байланыштуу. Ошондой эле жаратылыш менен Алла тааланын пайгамбарларына вахий-аян болуп берилген Сөзүнүн ортосунда эч кандай карама-каршылыктар болушу мүмкүн эмес. Бул маселе «Аль-Мулк» сүрөөсүнүн алгачкы беш аятында абдан көркөм берилген. Ошондой эле Курани каримдин башка аяттарында да бул маселе ар тараптуу талданган.

Жеке адамга келгенде, (Алла тааланын) жалгыздыгына ишенүү адамдарды окутууда жана тарбиялоодо абдан маанилүү ролду ойнойт. Ал адамдын көз карашы менен анын жүрүм-турумунда кандайдыр бир ырааттуулукту талап кылат. Ошондой эле анын Алла таала жана адамдар менен болгон алака-байланышында да кандайдыр бир туруктуулукту каалайт. Ошентип, бул нерсе жаратылышты биримдиктеги бир бузулгус чынжырга ширетет. Бир жана жалгыз Алланын атынан коомдогу бир тайпаны башка бир тайпага каршы тукурган диний адам сөрөйлөрдүн жасаган иштерине көңүлүбүздү бурсак, муну жакшыраак түшүнүүгө болот. Алла тааланын жалгыздык принциби ошондой иштерге шайкеш келбейт. Ошондуктан, Алла таала менен Анын макулуктарынын ортосун бөлүп-жарууга жана Алла тааланын жаратылышынын ичин бөлүүгө жол бербейт.

ПЕРИШТЕЛЕРГЕ ИШЕНҮҮ

Периштелердин бар экендиги ар кайсы өлкөлөрдө жана ар түрдүү диндерде эл аралык масштабда кабыл алынган доктрина. Бирок, ошондой болсо да, кээде алар башка ат менен аталып жүрөт. Болгон айырмасы - аталышы. Ошондой эле периштелердин табиятын ар кайсы диндердин жолдоочулары ар кандайча түшүнүшөт. Ислам дини периштелерди адамдар сыяктуу өздөрүнүн денелери бар, табиятынан көрүнбөгөн-руханий, көктөгү жандар катары сүрөттөйт. Алардын ойногон негизги ролу – бул Алла тааладан адамдарга кабар жеткирүү. Бирок, көпчүлүк адамдар аларды туура эмес түшүнүшөт, жада калса, Исламдын ичинде аларды адам кейпинде же кандайдыр бир башка

кейпи же сөлөкөтү бар деп түшүнүшөт. Бул түшүнүк, чынында эле, материалдык жашоодон ажырагыс ой. Нерсенин кейпи жана даана белгиленген чектери болушу керек, бирок рух адам баласы түшүнгөн беш өлчөмдөн тышкары нерсе. Эгер динге ишенген адам болсо, ал рухтун бар экендигине - ишене алат; болбосо рухтун кейпи менен сөлөкөтүн элестетүү анын колунан келбейт. Ыктымал, ушул маселени чечүү үчүн жана адамдардын периштелерди элестетүүсүн жеңилдетүү үчүн алардын адам кейпинде ыйык адамдарга түшкөндүгү айрым диний Китептерде баяндалган. Ал гана эмес, алар Алла тааланын кээ бир пайгамбарларына куштар кейпинде пайда болуп көрүнгөнү белгилүү. Ыйса^(ac)га Ыйык Рух көгүчкөн болуп келген:

«Ыйса чокундурулуп, ошол замат суудан чыкты. Ошол замат асман ачылды да, ал Кудайдын Руху көгүчкөн сымал түшүп аны жаркыратканын көрдү». (Матфей 3:16)

Мүмкүн, түрдүү диндерди тутунгандардын арасында үстөмдүк кылуучу жаңылыштыктарга көбүнчө диний Китептерде табылган периштелердин кейпи менен табияты жөнүндөгү ушундай ар түркүн үзүндүлөр себеп болсо керек. Түп нускаларда периштелер ааламда бир белгилүү тапшырманы аткаруу үчүн Алла таала тарабынан атайын жаратылган жардамчылар катары гана түшүндүрүлсө, ал эми кээ бир диндерде периштелерден кичине кудайчалар менен кудайлар жаратылган. Бул жөнүндө бизде көптөгөн диний Китептерден алынган айкын далилдер бар. Ошентип, кээ бир адамдар ушундай баяндоолордун маанисин жаңылыш түшүнүп, периштелерди Алла тааланын кичүү шериктери катары мамиле кыла башташат.

Эми келгиле, периштелердин табиятын - жалпы карманган көз караш боюнча эмес, тескерисинче Ыйык Курандын үзүндүлөрү менен Исламдын Ыйык Пайгамбары Мухаммад^(сав)дын хадистерине кайрылуу менен гана түшүнүүгө аракет кылалы. Курани карим боюнча, бүткүл диний дүйнө сыяктуу эле бардык материалдуу аалам да кандайдыр бир руханий күчтөр тарабынан көзөмөлдөнөт, алар «периштелер» деп айтылат. Туура, Жабрааил, Микааил же Азрааил сыяктуу кээ бир периштелер жеке адам катары сүрөттөлгөн, бирок чынында алар жалгыз аракеттенишпейт. Ар бир функция үчүн бирден жетекчи же улуу

периште тийиштүү функцияны аткарат жана анын кол астында периштелердин тобу кызмат кылышат. Ыйык Куранда алар «Теңирдин кошуундары» деп аталышкан. Алар эмнени аткарышса да, Алла тааланын эрки боюнча жана Ал Зат нерселерге берген схемага жараша аткарышат. Аларга белгиленип берилген көрсөтмөлөрдүн багытынан же Алла тааланын амиринен эч жакка четтеп кете алышпайт.

Курани карим боюнча ар бир пенде үчүн анын жакшы жана жаман амалдарын, болгонун болгондой жазып турууга экиден периште дайындалган. Бул жагынан, периштелердин милдети - жазып алуунун эң эле чиеленишкен жана терең системасын жөнгө салып туруу. Бирок, бул ар бирөө колуна китеп алып көргөнүнүн баарын жаза салып жүрөт дегенди билгизбейт. Чындыгында, периштелер адам баласынын жасаган амалдарынын - анын руху жана өзүнө тийгизген таасиринин абдан татаал системасы үчүн жооптуу. Анын натыйжасында жакшы адам сергек рухту өнүктүрөт, ал эми жаман адам начар рухту өнүктүрөт.

Ар бир адамдагы рух - анын өлөөрүнө чейин болушунча калыптанып турат жана ага адамдын ойлорунун, иштеринин ж.б.ларынын эффектилерин өткөрүп берип туруучу аң-сезимдүү Уюштуруучу керек. Бул деген абдан татаал, адамзат толугу менен түшүнө албаган процесс. Бирок бир чети ошондо да, кең пейил, үлгүлүү жүрүм-турумга ээ болгон адамдардан көрө, анын терс формасына ээ болгон кылмышкерлердин маселесинде буга күбө болобуз. Туура, мындай көрүнүштү ак же кара дагы башка материалдык терминдер менен сүрөттөөгө мүмкүн болбосо да, мындай айырмачылыкты бирөө таптакыр эле байкабай калышы мүмкүн дегендик да дурус эмес. Чынында эле бир чоң ааламды башкаруу жана анын башталуусунан тартып, миллиарддаган жылдарга созулган эволюциялык тарыхын такай көзөмөлдөө жана контролдоо эбегейсиз зор уюштуруучулукту талап кылат. Бул иш сансыз периштелер тарабынан аткарылат. Алар - Алла тааланын өкүлдөрү катары иш жүзүндө кең ааламды жана анын татаал мыйзамдарынын системасын башкарышат.

Уламыштардан биз периштелердин көп түрдүүлүгүн ар кандай келбетте материалдашуу же пайда болуу жөндөмдүүлүгү бар болгонун гана түшүнө алабыз. Бул алардын реалдуу формасы жана жашоосуна эч

кандай байланышы жок. Ал адамзаттын элестетүүсүнөн ары жана бизге белгилүү болгон өлчөмдөрдөн башка өлчөмдөргө ээ болгон нерсе.

Бир жолу чоочун адамдын капысынан Исламдын Негиздөөчүсү^(сав) өзүнүн сахаабалары менен олтурган мечитке кирип келгендиги баяндалган. Бул адам жыйынга жакындап келип, адептүүлүк менен биринчи катарга олтуруп, Исламдын табиятына байланыштуу суроолорду бере баштайт. Ал суроолорунун тизмегин бүтүп, чыгып кетет. Ал жерде олтургандар абдан таң калышат. Анткени, биринчиден, бул адам мечитке жетиш үчүн алыстан жол жүрүп келген таптакыр бейтааныш адам болчу. Кичинекей айылдарда мындай визиттердин болгондугу билинбей калбайт жана ким кайсы себептер менен келгенин элдин баары билип турат эмеспи. Бул окуяда болсо, анын келүүсү күтүүсүз болгондуктан, элге табышмактуу болуп көрүнгөн. Экинчиден, анын жүрүм-турумунда же кийиминде жолоочунун эч белгилери жок болчу. Ал сергек көрүнгөн, кынтыксыз таза кийимчен жигит болчу. Баарынан да анын эч кандай кириш сөзү жок эле суроо бере баштаган жоругу жана анын чукул кетиши, ачык айтканда, өтө эле адаттан тышкары болчу.

Сүйүктүү Пайгамбарыбыз Мухаммад^(сав)дын сахаабалары сурай электе, Сүйүктүү Пайгамбарыбыз Мухаммад^(сав) (табышмактуу) адам, чындыгында, Жабрааил периште болгонун маалымдайт. Ал сахаабалардын берилген жооптордогу фактылардан кабардар болуусу үчүн негизги суроолорду сураган эле. Кээ бир сахаабалар өздөрү ойлогондой, өзгөргөн келбетке кирген периштеге жолугушуу үчүн мечиттен чуркап чыгышты, бирок анын изин эч жерден таппай калышты. Айылдын ичиндеги эч ким андай адамды көргөнүн ырасташпады. Абдан ишеничтүү хадис китептеринде жазылгандай, периштелердин кээде жөнөкөй адамдын кейпинде ар кандай тапшырмаларды аткаруу үчүн келерин биз чоочулабай эле жыйынтыктай алабыз. Периштелер жөнүндө көптөгөн башка хадистерден, өзгөчө Бадр жана Ухуд салгылашууларына байланыштуу баяндоолордон табабыз, бирок бул маселеге өтө узак токтолгонубуз туура эместир.

Жогоруда түшүндүрүлгөн Курандын көз карашына каршы дүйнөдөгү дээрлик бүт дин өкүлдөрүнүн арасында периштелер көккө таандык макулук болгондугу туурасындагы жалпы түшүнүктөн көрө жомоктордогудай макулук деген түшүнүк артыкчылык кылат. Алардын куштардай же перилердей канаттары бар болгону жана бир жерден бир жерге канатын каккылап учканы айтылат. Бул туура эмес түшүнүк, мүмкүн диний терминологияны өтө эле эркин коё берип, табышмактуу жана көп учурларда салыштырмалуу эскертмелерден келип чыккан. Ошентип, Ыйык Курандан да периштелерге байланыштуу экиден, үчтөн, төрттөн канаттары бар экенин көрөбүз:

{ الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ جَاعِلِ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا أُولِي أَجْنِحَةٍ مِّثْنَى وَثُلَاثَ

وَرُبَاعَ } (Фاطر 2)

Котормосу: Бардык мактоо асмандар менен жердин Жаратуучусу, периштелерди экиден, үчтөн жана төрттөн канаттуу (кудуреттүү) элчи кылуучу Аллага таандык (35:2)

Терең караңгылыктарга ээ болгон мына ушул бардык үзүндүлөрдү түшүндүрүүнүн Ыйык Куранда өзгөчө стили бар, ал муну башка окшош сөз бирикмелеринин жардамы менен түшүндүрөт. Мисалы, канаттар жөнүндөгү ушул баяндардын бир уулдун карыган ата-энесине болгон мамилесине да байланыштуу экенин табабыз. Ушул мазмунга басым жасап жатып, Ыйык Куран уулун анын бала кезинен тарбиялап өстүргөн ата-энесине боорукерлик канаты менен калкалашына насаат берет. «Канат» касиеттер менен «күчтөр» дегенди гана билгизет жана биздин ишенимибизде дал ушул мааниде канаттар периштелерге ыйгарылат же кудайлык белгилери бар ар түрдүү диндерден чыккан адамдарга жалганат. Маселен: Гитада Кришнанын эки колунун ордуна төрт колу бар экендиги белгилүү. Ушул экиден артык кол башка диний китептеринде табылуучу канаттардай эле максаттар үчүн кызмат кылат.

Периштелер жаратылыштын мыйзамдарын көзөмөлдөп, сактап турушу үчүн жооптуу. Вирустар менен бактериялар өзгөчө периштелер тарабынан башкарылып, ыраатталып жана сакталып турат. Алар толук

тең салмактуулукту сактап туруу үчүн бири-бири менен гармонияда иштешет. Ошондой эле эко-системалар да кокусунан же баш аламан болбостон, көрүнбөгөн руханий макулуктар тарабынан ирээттелип турат, биз аларды «периштелер» деп айтабыз.

БУЗУЛГАН «ПЕРИШТЕНИН» ОКУЯСЫ

Шайтан жөнүндө таптакыр туура эмес түшүнүктөн турган дагы бир эпизод бар. Бузулаардан мурда анын периштелер катарына таандык болгонун айтып, ошого ишенип жүрүшөт. Ыйык Куран бул көз карашты четке кагып, оттуу табияты бар шайтанды жин сыяктуу оттон жаралган жашоонун формасына таандык кылып сүрөттөйт.

КИТЕПТЕРГЕ ИШЕНҮҮ

Эми ишенимдин үчүнчү беренеси болгон Китептерге ишенүүгө кайрылалы. Мусулмандардан бир эле Исламдын Ыйык Негиздөөчүсү – Мухаммад Пайгамбар^(сав)га вахий-аян кылынган, «Куран» деп аталган диний жазылмаларга ишенүү талап кылынбайт, тескерисинче, башка пайгамбарларга түшүрүлгөн бардык Илахий вахий-аяндарга ишенүү, мейли кайда болбосун, кайсы доордо болбосун, ар бир мусулмандан талап кылынат. Эгер кимдир бирөө Алла тааладан келген Курандагы вахий-аянга ишенсе, бирок «Эски Осуют» менен «Жаңы Осуют» жана ушул сыяктуу башка Китептерди кабыл алуудан баш тартса, анын Исламды тутканы жокко чыгарылат деген ишенич мусулмандын ишениминин маңыздуу бөлүгү.

Бул ишеним кээ бир проблемаларды чечкени менен башкаларын пайда кылат жана узагыраак мөөнөткө чейинки изилдөөнү талап кылат. Бул анын Алла тааланын Жалгыз экендигине ишенүүсүнө туура келген, адамдын жер жүзүндөгү биримдигинин курулушу мүмкүн болгон негизди гана камсыз кылат. Ал диндер арасындагы дисгармония менен

ишенбестикке жоопкер түпкү себептерди алып таштайт. Бирок ушул бардык Китептердин Алла тааладан болгонуна ишенүү жооп берүүгө кыйын болгон айрым суроолорду көтөрүп чыгат.

Алла тааладан келген деп эсептелген Китептерди изилдегенибизде, алардын таалимдерин камтыган тармактардан гана эмес, тескерисинче, алардын негизги жана түпкү ишенимдеринин тармагынан да карама-каршылыктарды табабыз. Алар түбөлүктүү Нурдун ошол эле булагынан алынганда, мындай болмок эмес. Биз кеп кылып жаткан учурду Эң Жогорку Бирөө менен кудайлык касиетин бөлүшкөн кичи кудайларга ишенүүгө жетелеген жолдоочулар түшүнүп жана чечмелей турган үзүндүлөрдү ушул сыяктуу Китептердеги фактылар менен сүрөттөөгө болот. Кээ бир Китептерде Кудай аялдары, балдары жана кыздары бар кудайлардын үй-бүлөсүнүн башчысы катары сүрөттөлгөн. Дагы айрым башка Китептерде болсо, Алла таалага гана ылайыктуу болгон өзгөчө адамдык жөндөмдүүлүктөр ыйык адамдарга (олуялар) таандык кылынган. Мындан тышкары, кандай гана касиетте болбосун, Алла тааланын сапаттарын бөлүштүрүп алууга эч кимге эч кандай укук бербей турган Алланын Бирдигине ушунчалык күчтүү жана компромиссиз басым кылган башка Китептер да бар. Дүйнөнүн негизги диндердин Илахий – Алла тааладан келген жазылмаларынын ичинен бул жагынан Куран өзгөчөлөнүп турат.

Маселенин баары - бул дилемманы Куран кандайча чечкендигинде. Курани карим боюнча өздөрүнүн дин негиздөөчүлөрүнө вахий-аян болуп түшүрүлгөн диний таалимдерге акырындап кошумча кошуп жиберүү - адамзаттын эл аралык тенденциясы. Биримдик концепциясын политеизмге өзгөртүү - ошол эле тенденциянын ишке ашырылышы. Биз тексттеги өзгөртүүлөрдүн же анын бурмалоосунун издерин анын биринчи вахий-аян болуп берилгенинен баштап изин куусак, ушул жерде айтылгандын чындык экенин, албетте, таба алабыз. Мына ошондуктан, Ыйык Куран биздин көңүлүбүздү бардык диний Китептердин башында фундаменталдык таалимдери боюнча дал келген фактыга атайын такайт. Өзгөрүүнүн тарыхын кууп, түйшүктүү иш кылуунун кажети жок, анткени логикалык жактан Куран чыгарган тыянактан башкасы болушу мүмкүн эмес. Эгер эң жогору турган Заттан

башка Кудай жок экендиги, ошондой эле бардык диндердин «биздин Китептериби Алла тааладан келген» деген билдирүүсү кабыл алынса, анда мындай Китептердин арасында жок дегенде негизги эрежелери боюнча окшоштук болуш керек.

Муну айткандан кийин бардык диндерге жалпы келген баштапкы доктриналык таалимдерди ырастай турган мүнөзгө тиешелүү дагы бир маанилүү суроого такалабыз. Туураны каталыктан иргеп алуу үчүн логикалык жактан жарамдуу ыкманы табуу керек.

Ыйык Курандын айтуусу боюнча фундаменталдык ишенимдер адамдын табиятына абдан туура ыргакталгандыктан, алар жалаң чындыктын күчү менен адам жүрөктөрүнө сиңип кетет. Алар мындайча:

{ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ

دِينُ الْقِيَمَةِ } (البينة 6)

Котормосу: Алар динди Ага гана таандык кылган бойдон, дайыма Ага гана ийилген абалда, Аллага ибадат кылуудан, намаз окуу жана зекет берүүдөн бөлөк эч нерсеге буюрулбаган эле. Мына ушунун өзү туруктуу жана туруктуулук берүүчү таалимдердин дини. (98:6)

Мунун мааниси, дүйнөдөгү диндердин бардык негиздөөчүлөрүнө бир Алла таалага чын ыкылас менен, калыс жана өздөрүн бүтүндөй Ага гана арнап сыйынууга тийиш деп катуу буюрулган. Ошондой эле аларга калтырбай намаз окуу (өз дининде көрсөтүлгөндөй) жана (Алла жолунда) муктаж, колунда жоктор үчүн, дагы башка ушул сыяктуу филантроптук максаттар үчүн сарптап туруу айтылган. Ким кандай динге ишенбесин, жогоруда айтылгандарга келишпестиктерди табуу кыйын.

Ушул кыска лекцияда Алла таала буюргандай, сыйынуулардын ар түркүн жолдорун жана алардын ар түрдүүлүгүнүн себептери жөнүндө узак талкууга киришип кеткибиз келбейт. Азыр эмне себептен диндер

негизги принциптеринен да, деталдуу таалимдеринен да айырмаланып кеткенине көңүлүбүздү буруп жатабыз.

Кыскасы, убакыт жебеси ырайымсыз болуп, кризистин концепциясы - убакыттын концепциясынан бөлүнгүс экенин айта алабыз. Жаңы нерсенин баары эскире да, өзгөрө да баштайт. Бирөөлөр зор сепилдер менен ордолордун урандыларын кызыгуу, таң калуу менен карашы мүмкүн, бирок ошол эле монархтар курган жана архитекторлор түзгөн имараттар бул мыйзамдан тышкары эмес. Кээде кийинки муундар, аларга кошумча кылып, түзүлүшүн кескин өзгөртүп жибергендиктен, алар баштапкы кейпине болгон окшоштугун жоготуп коёт. Кээде алар каралбай калып, урандыга айланып калат. Курани карим боюнча бардык диндердеги келишпестиктерден турган айырмачылыктар кийинки убактардагы адамдардын колунан келген иштер. Ыйык Курандын эл аралык деңгээлде кабыл алынган таалиминин - жарыгында Ислам жок дегенде негиздүү принциптери боюнча бардык диндерди бириктирүүгө болгон жолду ырастап койду окшойт. Ошентип, ал диндерди бөлөк уюм катары кармаган адамдар жараткан тоскоолдуктар менен тосмолорду жок кылат.

Жогоруда аталган себеп, ар түрдүү Китептерде байкалган таалимдердин таралуусунун жалгыз гана себеби эмес. Албетте, кээ бир айырмачылыктар адамдар эмес, убакыт буйруктарынын талабы боюнча жасалган. Адамзатка цивилизациянын, маданияттын, илимдин жана экономиканын бардык тармагы бара-бара илгерилеген сайын, тарыхтын ар кандай баскычтарында ошол убакка ылайыктуу өзгөчө таалимдер керек болгон жана анын көрсөтмөсүнө ылайык Илахий Китеп түшүүсүн күткөн. Ошол убакытка байланышкан таалимдер эл аралык болбостон, өзгөчө кырдаал жана талаптарга байланышып келген. Ошол доорлордо адамдар жетик жашоого жете элек адамдардын жашоосунан аз эле айырмаланган. Анын интеллектуалдуу денгээли чектелип, анын аалам жөнүндөгү билими тар болгон. Ал тургай, алар өзү жашап жаткан дүйнөнү да толук билчү эмес. Анын карамагында болгон коммуникациялык мүмкүнчүлүктөрү табият-жаратылышты, жердин кеңдигин, адамдын көп тараптуулугун түшүнүүгө жарамдуу эмес болчу.

Көпчүлүк учурларда анын жашоо жөнүндөгү билими ал жашаган кичине жердин бөлүгүнө же өлкөгө гана чектелген болчу.

Биз ошол убакта вахий-аян аркылуу берилген Илахий Китептердин көбүнөн ошол Китептер багышталган адамдардын ээлигинен сырткары дүйнөнүн бар болгондугу жөнүндө эскертме таба албайбыз. Бирок, бул кээ бир диний эмес философтордун бизди ишендиргиси келгендей, талданылып жаткан Китептер чынында эле Кудайдан эмес, адамдардан экендигине жетиштүү далилдерди сунуш кылат деген фактыны билдирбейт.

Бардык Илахий таалимдер талаптарга эле байланыштуу болбостон, ошол замандагы адамдар ээлик кылган маалыматтарга да байланышкан болчу, болбосо ошол замандагы адамдар ошол доордогу пайгамбарларга каршы чыгып, жалпы белгилүү фактыларга карама-каршы болгондуктары үчүн айып коймок. Бул адамдар билген билимин өз алдынча өздөштүргөнү пайгамбарлар үчүн чечилбеген дилемманы туудурмак. Ошол мезгилдеги адамдардын жаратылышты түшүнүүсү кийинки замандардагы окумуштуулар тарабынан жалган деп далилденгенин Курандан алынган көптөгөн кызыктуу мисалдар менен далилдесек болот. Куран кандай тыянак чыгарбасын, ошол же бул мезгилдин адамдарынын сын-пикиринен корголгон эмес. Куран - бул проблеманы чечиши таң калыштуу жана ал эч кандай шылтоо менен азыркы философтор же окумуштуулар тарабынан сынга алынууга мүмкүн эмес.

Төмөнкү сүрөттөө өзүнчө кызыктуу. Азыркы замандагы адам жер өз огу менен айланганын билүү үчүн жогорку билимдүү болушу деле зарыл эмес. Бирок, эгер кимдир бирөө ушул нерсени 1400 жыл мурда жарыялап, аны Алла таалага жалгаган болсо, анда билимсиз катары четке кагылмак же «Алла таала Өзү жаратканга тартуулаган нерселерин жакшы билбейт» деген сөздөр менен маскарага алынмак. Ыйык Куран бардык замандар үчүн эл аралык Китеп болгондуктан бул маселени таптакыр эскертпей койгон эмес, болбосо кийинки замандагы адамдар «ааламдар жөнүндө кабары жок» деп чын жерден аны айыпташмак. Бул чакырыкка ар тараптуу бет алып, Ыйык Куран төмөнкү

аятта тоолор жөнүндө алар булуттардай калкып же сүзүп жүргөндөй сүрөттөйт, адамдар болсо аларды туруктуудай түшүнүшөт:

{ وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدًا وَهِيَ تَمُوتُ مَرًّا السَّحَابِ } (النمل 89)

Котормосу: Сен тоолорду көрүп, тек катып турат деп ойлойсуң. Чынында, алар булуттарга окшоп кыймылдоодо. (27:89)

Ачыгы, жер алар менен кошо жылбаганда, тоолор калкымак эмес. Бирок колдонулган этиш [مُضَارِع] (**музария**), ал учур чак менен келер чактын экөөсү үчүн тең колдонулат. Ошентип, аятты мындай деп которсо болот:

«Тоолор дайыма сүзгөн калыпта, өздөрү эч кандай аракет кылбастан жылып жүрөт». Аны мындай деп которсо да болот: «Тоолор калкып тургандай болуп жылат». Ыктымал, ошол замандагы адамдар II-вариантына башпаанек кылышкандыр, бирок алар ошол эле аяттын «ал эми силер аларды туруктуу деп ойлойсуңар» - деген бөлүгүнө көңүл бурбай коюшкан. Эгерде алар капысынан жыла баштаса, кайсы замандын адамдары болбосун, алар тоолорду кантип туруктуу деп билет? Алардын кыймылынын сүрөттөлүшү кайда болбосун, аятта айтылып өткөн укмуштай кубулушту карап туруп, жер жүзүндө жашоого эч кимге мүмкүндүк калтырбайт эле.

Демек, логикалык жактан бир гана жарамдуу котормо төмөнкү: «Силер тоолорду туруктуу деп ойлойсуңар, чындыгында алар дайыма кыймылда». Ушуга окшош Курандан келтирүүгө мүмкүн болгон мисалдар көп. Бирок мен аларды «Вахий-аян, акыл, билим жана чындык», - деп аталган дагы бир кайрылуумда сүрөттөп өткөм. Мындан да көбүрөөк үйрөнүүгө кызыккан окурман ошого кайрылса болот.

Биз Индиянын элинин пайдасы үчүн илгерки убактарда аян болуп берилген Ведалардын деңиздердин аркы жагында жаткан дүйнөлөр жөнүндө индиялыктардын билими аз болгондугун албетте, билебиз. Андыктан, табигый чегара болгон бир жагы Гималай экинчи жагы

деңиздер жана Индиянын сыртындагы өлкөлөр же элдер жөнүндө эч баяндоолор жок. Бул маселе жөнүндө Ведалардын унчукпагандыгы – Алла таала тарабынан туура жана ылайыктуу сүкүт сактоо. Илахий Китептердеги келтирилген фактылар эки категорияда болгондугун жакшылап түшүндүрүү керек. Биринчи категория бардык адамдар кандай динге ээ болбосун, түшүнүп жана аныктай ала турган - бул дүйнөнүн фактыларына туура келет. Жогоруда айтылган талкууга келтирген далилдерибиз мына ушундай. Тиги дүйнөдөгү нерселерге тиешелүү далилдер боюнча кандай адам болбосун, алар жөнүндө кандай болсо да доо кыла алат. Анткени алар адамдын аныктоосу жете албаган чектен ары жатат. Айырмачылыктарга карабастан, эгер кимдир бирөө окшоштуктардын фундаменталдуу жерлерин түпкү Китептерди терең казып окуу аркылуу издеп тапса болот. Урандыларды изилдөөдөн археолог баштапкы пландын түзүлүшүн кайта куруп ала алган сыяктуу эле, негиздөөчү пайгамбарлардын доорунан алыстаган диндердин жолдоочулары жараткан мунарык жана тумандын чүмбөтү аркылуу дагы көңүл койгон изилдөөчү үчүн Биримдик кабарын окууга кыйын эмес. Биз адамдардын кошумчалап жазганынан келип чыккандарга каршы атайын түзүлгөн кээ бир айырмачылыктарды кыскача айтып өттүк. Жогорудагы көрүнүштөрдү чечмелөө үчүн биз Жөөт элин кечиримдүүлүк мүмкүнчүлүгүнөн ажыраткандай көрүнгөн Тоораттын таалимине кайрылсак болот. Азыркы замандын өзгөчө позициясынан караган күтүлбөгөн байкоочуга ал өч алууга көбүрөөк ылайыкталган, Илахий деле болбогон таалим көрүнүшү мүмкүн. Ошондо да, ошол замандын талаптарын жакшыраак изилдеп көрсөк, бул таалимди таптакыр башкача жагдайда көрсөтөт. Биз билгендей, Фараондордун кемсинтүүчү жана эзүүчү бийлигинин астында Израаийл балдары өздөрүнүн негизги адамдык укуктарынан да ажыратылган эле. Алар өздөрүнүн укугун коргоп, кемсинткендерге кол кайтаруу укугу жок кордолуунун жана кулчулуктун күнүн көрүүгө мажбур болгон. Ушундай кемсинтилген жашоонун дээрлик эки кылымы, чындыгында, аларды нукура адамдык асыл сапаттардан куру-жалак калтырган. Алар өч алуунун ордуна коркоктуктун башкача аты болгон кечиримдүүлүктү тандап алышкан. Эгерде аларга өч алууну же кечирүүнү тандап алганга ачык мүмкүндүк берилгенде, алардын бир азы гана өч алууну тандап

алмак. Ошентип, Тоораттын таалими катуу жана бир тараптуу көрүнгөнү менен учурдун талаптарына жооп бере турган эң кынтыксыз таалим болгон. Ал ноокастаган мамлекет болчу, анын оорусун ушул буйруктун ачуу даарысы менен айыктырыш керек болчу. Ырайымсыз өч алууну он үч кылым бою ишке ашырып келгендиги израаийлдиктердин жүрөктөрүн чынында эле ташка айландырып жиберген эле. Доордун мына ушул кошулуусунда кечирим, сүйүү жана карапайымдыктын мисалы болгон Ыйса^(ac) келген. Эгерде Алла таала анын доорундагы жөөттөргө кечирим кылууну да, өч алууну да тандатканында, алар сөзсүз эле өч алууну тандап, кечиримдүүлүктү ойлоп да коймок эмес. Ыйса^(ac)дын убагына дал төп келген кайсы таалим болгон деген суроо туулат? Албетте, эч кандай өч алуусуз кечиримдүүлүк. Дал ошондой болгон. Бул сүрөттөөдө кээ бир таалимдер карама-каршылыктуу көрүнгөнү менен ошол эле максаттар үчүн кызмат кылып, Кудайдын ойлоп тапкандары тийиштүү болгон иштин ыргагына кирип кеткенин даана-ачык көрсөтөт. Максаты ар кайсы заманда ар кандай даары керек болгон оорулууну айыктыруу эле.

ПАЙГАМБАРЛАРГА ИШЕНҮҮ

Исламдагы ишенимдин төртүнчү негизги шарты – бул бардык пайгамбарларга болгон ишеним. Чынында, бул шарт үчүнчүсүнүн эле логикалык тыянагы. Бардык Китептерге болгон ишенимдин негизинде жаткан философиянын өзү эле бардык пайгамбарларга ишенүү зарыл экенин айтат. Ыйык Куран Адам^(ac)дан баштап, Мухаммад Пайгамбар^(cav)га чейинки дээрлик Орто Чыгышка тиешелүү пайгамбарчылыктарга ээ болгон көпчүлүк пайгамбарлар жөнүндө сөз кылат. Бирок, эрежеде айрым өзгөчөлүктөр бар. Ушул маселеге байланыштуу Куранда өзгөчөлүк менен айтылган эки нерсе кезигет:

А) Туура, Исламдын Ыйык Негиздөөчүсү - Мухаммад^(cav)га кээ бир пайгамбарлардын аттары жана кыскача тарыхтары аян болуп берилген, бирок тизме толук эмес. Алар үлгүлүү аттар, бирок көптөгөн пайгамбарлардын баян этилгенин Курандан таппайбыз.

Б) Өзгөчө айтылып кетилген пайгамбарлардын тизмесинде Израаийл пайгамбарларына тиешеси болбогондой көрүнгөн аттар да бар. Андыктан, көптөгөн комментаторлор алардын араб эмес пайгамбар экенине жана алар башка өлкөнүн өкүлдөрү катары эле тизмеге киргизилгенине ынанышат. Мисалы, Зуль-Кифл араб же семиттик булактарда кездешпеген пайгамбарлардын тизмесиндеги ат. Кээ бир илимпоздор бул атты Индия менен Непалдын чек арасында жайгашкан кичине штаттын борбор шаары болгон Капийлден чыккан Буддага байланыштырышат. Будда Капийлге эле тиешелүү болгон эмес, бирок бир узак мезгилге чейин Капийлден делинип келген. Зуль-Кифл деген сөз дал ошону билдирет. Араб тилинде «п» деген үнсүз тамганын жок экени жана ага эң жакын «фа» экенин эстен чыгарбаш керек. Андыктан, «Капийл» арапчага «Кифл» деп которулат.

Курандын далилдеринен тышкары муфассирлер⁶дин арасында талаштуу болгон дагы бир далил бар. Индиялык бир пайгамбар жөнүндө Сүйүктүү Пайгамбарыбыз Мухаммад^(сав) айтып өткөн хадис бар. Анын айтуусунда:

[كَانَ فِي الْهِنْدِ نَبِيًّا أَسْوَدَ اللَّوْنِ اسْمُهُ كَاهِنًا] (تاريخ همدان ديلمى، باب الكاف)

Котормосу: Индияда өңү кара болгон Кахан7 аттуу (Кудайдын) пайгамбары бар эле.

Эми индиялык диндердин тарыхы менен ким тааныш болсо, ал бул сүрөттөөнү шыр эле хинди адабиятында өңү кара болуп кайра-кайра сүрөттөлгөн Кришна кудайынын сүрөттөлүшүнө байланыштырат. Ошондой эле анын Кришна атына Канхая деген титул кошулат. Канхая Кахан деген атта болгон «К», «Н», «Х» деген үнсүз тамгалардан турат - маани бербей турган окшоштук эмес. Бирок аты боюнча араб эмес пайгамбар болобу же жокпу бул жалаң гана академиялык талаш-тартыш. Ыйык Куран ар бир мусулманга бардык пайгамбарларга ишенүүнү да парыз кылат, ошондой эле Алла таала дүйнөнүн бардык

⁶ Ыйык Куранды чечмелеген адамдар.

аймагында жана ар бир доордо элчилер менен пайгамбарларды жибергенинен да бизге ачык-айкын кабар берет.

Негиздөөчү пайгамбарлар жана башка диндердин жөнөкөй пайгамбарларынын чындык принцибине ишенүү - бул башка Илахий Китептерде кездешпеген, Курандын уникалдуу баяндоосу. Бул жаратылыштын көп жактуулугуна жарык чачкандай эле Исламдын универсалдуу экенин ырастайт. Эгер «Курандын таалими бүткүл дүйнөгө таандык» деген Курандын айтканы чын болсо, анда бардык пайгамбарлардын ырастыгын таануу керек. Антпесе, ушунчалык көп ар кыл диндердин жолдоочулары өздөрү менен Исламдын ортосунда бириктирүүчү көпүрөнү таппай калышат.

Бардык Китептердин жана бардык пайгамбарлардын чындыгын таануу бүткүл адамзатка эбегейсиз көп пайдаларды келтирүүчү ыңкылаптуу жарыя. Башка нерселер менен катар ал диндер аралык тынчтык жана гармония үчүн басым менен жол ачат. Эгер кимдир бирөө башка диндердин жолдоочуларын алдамчы деп билсе жана өзүнүн дининдеги Алла тааладан келген чындыктар менен гана акыйкатты монополизациялап алса, анда алар менен кандайча тынчтыкта боло алат?

Эл аралык байкоолорго караганда, ар түркүн диндердин жолдоочулары өздөрүнүн ишенимдеринин доктриналык аспектилерин жөнүндө маалымат алууга көп деле көңүл бурушпайт. Диний жетекчилик зарыл болгондо, жалпы адамдар диний билимдин сакчылары болуп көрүнгөн, даражасы бар кызматчылар жана жетекчилерге кайрылышат. Мындай адамдар Алла таала менен Анын кадырына тийиштүү маселеге караганда, өздөрүнүн пайгамбарлары менен кудайчылдарынын кадыры жөнүндөгү суроого келгенде көбүрөөк эмоционалдуу болушат.

Исламдан башка Илахий Китептердин бирөөсү да башка диндердин негиздөөчүлөрүнүн ырастыгын тастыктабайт. Өздөрүнүн дининдеги пайгамбарлардан башка диндердеги пайгамбарлардын чындыгын таанып-билүүсүнүн жоктугу диндерди бири-биринен таптакыр бөлүп салган. Ар бири чындыкты жеке менчиктеп, башка

диндердин пайгамбарларын алдамчылар дейт. Туура, биз муну күндөлүк турмушта терминдерде басым менен айтылганын таппайбыз, бирок эгер кайсы диндин болсо да жолун жолдогондор өз ишенимдерине олуттуу карашса, башка диндерди жана алардын башатын да жалган дегенге мажбур болушат. Бүгүн өзүн чыныгы христианмын деген христиандын Будда, Кришна жана Зороастранын чындыгына күбө болгонун көрүүгө мүмкүн эмес. Мисалга, Исламдын улуу Пайгамбары Мухаммад^(сав)га каршы турган христиандык позиция дал жогоруда айтылып өтүлгөндүн өзү; алар аны алдамчы деп айыптоого аргасыз, антпесе өздөрү мусулман болуп кетүүдөн башка аргалары болбой калат. Ушул маселени талкуулаган Чыгыш таануучулары дайыма ушул позицияны ачык колдоп, арасынан көбү Исламдын Негиздөөчүсү – Мухаммад^(сав)га жалган болушу керек деген шылтоо менен ачыктан-ачык каршылашуусун көрсөткөнгө чейин барышат. Башка диндер да дал ошондой. Мынчалык кашкайган адепсиздиктин жана кемсинтүүнүн мисалына күнүмдүк турмушта беттешкенибиз менен кимде-ким оюн ичине сактайбы же ачык айтабы тоскоолдук кыла бермекчи. Мындан айкын болуп тургандай, бардык диндердин жолдоочулары өздөрүн башкалардан таптакыр бөлүп салышкан. Ошондой эле чындык менен жалган жана туура менен туура эместин ортосундагы тоскоолдук азыркы убакта адамзатка абдан керек болгон диний гармонияга кедерги болуп калды.

Албетте, сылыктыгынан Исламдын улуу Пайгамбары Мухаммад^(сав)га жалганчы деп мусулмандардын сезимдерин таарынтууга барбаган дүйнө жүзүндө маданияттуу жана билимдүү христиандар да бар. Ошондой болгону менен өз ишенимдерине байланыштуу христиандар Исламдын Негиздөөчүсү – Мухаммад Пайгамбар^(сав)дын чындыгын четке кагууга мажбур болушат. Мусулман кишинин жагдайы болсо, таптакыр башкача. Мусулман адам Ыйса Христос, же Муса, же Кришна, же Будда жөнүндө сүйлөгөндө, урмат-сый жана сүйүү менен сүйлөйт, анткени башка аргасы жок. Анын ишениминин негизги шарттарынын бөлүгү - тек гана адамдык адептүүлүктү көрсөтүү эмес, тескерисинче, чын жүрөктөн алардын чындыгына жана кадырына да ишенип жүрүү. Мунун негизинде ишенимдин ушул шарты глобалдуу масштабдагы маанини ээлеген болуп чыгат. Ал диндердин ортосундагы

тынчтык менен гармонияны орнотот жана өз ара ишенүү менен сүйүүдөн турган чөйрөнү чын ыкылас менен жаратат. Алла тааланын Биримдигиндей эле ал баа жеткис түпкү жөндөмдүүлүккө ээ болот - буга эч алтернатива жок.

Убада Кылынган Мессия жана Махдий - Азирети Мырза Гулам Ахмад Кадияний^(ac) башка пайгамбарларга болгон Исламдын ишеничин мындайча жыйынтактаган:

«Менин ишенимимдин негизин түзгөн принциптердин бири - дүйнөлүк туруктуу диндерге тиешелүү. Бул диндер жердин ар түркүн аймактарында кеңири кабыл алынууга ээ болушту. Алар жаштын ченемине ээ болушуп, жетилүү баралына жетишти. Алла таала: «Бул диндердин бири да башталышында жалган болгон эмес жана ошол пайгамбарлардын бири да жалганчы болгон эмес», - деп мага кабар берди»⁷.

«Бул тынчтык менен гармонияга өбөлгө түзүп, жарашуу үчүн негиз салган жана (адамдын) моралдык абалына жардам берген ажайып принцип. Дүйнөгө келген пайгамбарларга, мейли алар Индияга келгенби, Персияга келгенби, Кытайга келгенби же башка бир өлкөгө келгенби, биз алардын бирин да калтырбай, баардыгынын ырастыгына ишенебиз»⁸.

Бардык доорлордо, бүт дүйнө жүзүндө Алла тааладан болгон пайгамбарлар болушу керек деген фактынын орношу менен эл аралык Пайгамбардын чыгышына жол даярдалганы көрүнөт. Эл аралык Пайгамбарды кабыл алуу эки жактуулукту талап кылат. Сиз ишенип жүргөн бирөөгө башкалар да ишенсин десеңиз, анда башкалар ишенген ыйык адамдардын чын экенин ырастап турганыңыз, албетте, жакшы болот.

Ошондуктан, Ислам дини жалгыз Пайгамбардын универсалдуулугу үчүн негиз салат. Ошондой эле Курандын «Сүйүктүү Пайгамбарыбыз Мухаммад^(сав) Арабия үчүн гана эмес, бардык адамзат үчүн жөнөтүлгөн»

⁷ «Тухфа-э-Кайсария», «Руханий хазааин», 12-том, 256-бет.

⁸ «Тухфа-э-Кайсария», «Руханий хазааин», 12-том, 259-бет.

деген баяны сергек философияга негизделген. Бардык адамзат бир эле туунун астында чогултулган утопиялык келечек же алтын доор жөнүндө баяндоону ар бир динден табабыз. Бирок адамдын ишенүүсү менен догмаларынын биригиши үчүн эч кандай деле негиз салынбагандай көрүнөт. Ар кайсы заманда дүйнөнүн бардык элдерине Алла тааланын батасы тийип, Алла тааланын пайгамбарларынын келишин жар салып, Исламдын универсалдык динге жол салганы диндердин тарыхында биринчи болуп олтурат.

Ыйык Куран боюнча, пайгамбарчылык - бүткүл дүйнөлүк жана мезгилге баш ийбеген система. Ошол эле системаны түшүндүрүү үчүн бир аз эле айырмасы бар, бири-бирин толуктоочу эки термин бар. [النبي] «Ан-Набий» деген термин алдын ала кабардан далалат берет. Алла таала Өзү үчүн өкүл кылып тандап алгандарга келечекте жүз бере турган маанилүү окуялардан кабар берет. Ошондой эле, алар башка адамдарга белгисиз болгон, өткөн доордо жүз берген окуялар жөнүндө дагы билим берет жана алардын ошол билими баарын Билүүчү тарабынан маалымат берилген көрсөткүч белгиси болот. Ошентип, алдын ала кабар пайгамбарлардын чындыгын далилдейт, натыйжада адамдар аларга баш ийип, алардын кабарын кабыл алуулары мүмкүн.

Пайгамбарларга байланыштуу колдонулган экинчи термин – бул [الرَسُول] «Ар-Расуул» (Элчи). Бул Алла таала атынан адамзатка берилген маанилүү кабарлар пайгамбарларга аян болгонунан белги берет. Андай кабарлар мыйзамдын жаңы беренеси жөнүндө кабарлап жатканы же жөн эле өтүп кеткен мурунку аян болуп берилген мыйзамдарды бузууга байланыштуу адамдарга эскертүү болушу мүмкүн.

Ушул милдеттин экөөсү тең бир эле адамда чогулуп, ошондой бардык пайгамбарлар элчи аталышы жана бардык элчилер пайгамбар аталышы мүмкүн.

Ислам дини боюнча бардык пайгамбарлар пенделер жана эч кимиси адамдан өйдө болгон мүнөздөмөлөргө ээ эмес. Адамдан артыкчылык мүнөзү бар экенин көрсөтүү аракетинде пайгамбарларга кереметтерди каерде болбосун жалгаганды, Куран кескин жана айкын

көрсөтмөлөрү менен андай түшүнүктү четке кагат. Өлгөндөрдүн тирилүүсү кээ бир белгилүү пайгамбарларга жалганган кереметтердин бири. Ошого окшош сүрөттөөлөр көптөгөн Илахий Жазылмаларда же Китептерде табылганы менен Курандын таалими боюнча аларды сөзмө-сөз түшүнбөш керек. Ооба, алардын кубулуштук түшүндүрмөсү бар. Мисалга: Ыйса^(ac)га ал өлгөндөрдү кайта тирилткен жөндөмдүүлүгүн байланыштырышат. Бирок, Ыйык Куранда Сүйүктүү Пайгамбарыбыз Мухаммад^(сав)дын ошол эле мааниде ошол эле сөздөр менен сыпатталган руханий кайта тирилтүүсүнүн керемети жөнүндө баяндалат. Куштарды ылайдан жасап, Алла тааланын атынан аларды учурган окуясы да ошого окшош. Ал куштар адам эле болуп, жердеги адамдарга караганда, руханий учуу жөндөмү берилген жөнөкөй пенделер.

Эч бир пайгамбарга өзү таандык болгон башка пайгамбарлардын тобунан артыкча, таптакыр башкача кылып бөлүп тура турган өзгөчө узун өмүр да берилген эмес. Эч бир пайгамбардын денеси ааламдын тээ алыскы ээн жерлерине көтөрүлүп кеткен да эмес. Кайсы жерде ошондой учкай сөз болгон болсо, бул пайгамбарлар артыкчылыгына каршы болгон, дененин эмес рухтун (жан) көтөрүлүшү деп Куран ишенимдүү жар салат. Китеп ээлери Исламдын Ыйык Негиздөөчүсү – Мухаммад Пайгамбар^(сав)дан физикалык түрдө асманга көтөрүлүп, китеп алып келиши жөнүндө сурашканында, Алла таала ага үйрөткөн жооп мындайча болгон:

{قُلْ سُبْحَانَ رَبِّيَ هَلْ كُنْتُ إِلَّا بَشَرًا رَسُولًا} (الإسراء 94)

Котормосу: Айткын: «Раббим бул нерселерден таза жана мен болсо, болгону бир адам-пайгамбармын». (17:94)

«Айрым башка пайгамбарлар физикалык түрдө денеси менен асманга көтөрүлүп кетишкен» деген түшүнүктөрдүн баарын ушул жооп четке кагат. Бул жоопто камтылган аргумент - эч бир адамзат жана эч бир пайгамбар тулку бою менен асманга көтөрүлүп кете албайт, болбосо Мухаммад Пайгамбар^(сав) да дал ошол кереметти кайталай алмак. Пайгамбарлардын адамдык өзгөчөлүктөрүн жана чектөөлөрүн баса белгилегени - Исламдын негизги таалимдеринин эң сонун

өзгөчөлүктөрүнүн бири. Пайгамбарлар өздөрүндөй адамзаттан артыкча сапаттарынын аркасында өйдө көтөрүлбөстөн, жөн гана аларга Алла таала берген касиеттерин жакшы баалашкандыктарынан улам өздөрүндөй эле башка адамдардан өйдө көтөрүлүшкөн. Зор руханий бийиктерге жеткен жүрүш-туруштарын, башка адамдар туурай албаса дагы, алар адам эле бойдон калышкан.

Пайгамбарчылыктын улануу маселеси боюнча Ислам дини чечкиндүү түрдө Исламдын Ыйык Пайгамбары Мухаммад^(сав)дын шарият алып келүүчү пайгамбарлардын акыркысы экенин жана Курани каримдин толук жана кыяматка чейин корголгон акыркы шарияттуу Китеп экенин баяндайт. Ачыгы, өзгөртүүлөрдөн оолак, корголуп коюлган толук Китеп. Эки жактан тең өзгөртүүнү актаганга болбойт. Китеп кынтыксыз жана адамдын кошумчаламайынан корголгондон кийин эч кандай өзгөрүүнү туура дегенге болбойт.

Шарият алып келүүчү пайгамбарчылыктан башка пайгамбарчылыкка байланыштуу болсо, Куранда анын уланышы мүмкүн экендиги тууралуу ачык-айкын алдын ала кабар баяндалган. Кайталап айтамын: бул жөнүндө Исламдын Негиздөөчүсү – Мухаммад Пайгамбар^(сав) менен Ыйык Курандын ачык баяндаган ачык-айкын алдын ала кабарлары бар. Төмөндө келтирилген «Ан-Нисаа» сүрөөсүнүн аяты бул жөнүндө эч кандай күмөн саноону калтырбайт:

﴿ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ ﴾

وَالصَّالِحِينَ { (النساء 70)

Котормосу: «Ким Аллага жана ушул Пайгамбарга (Мухаммад) баш ийсе - мына ошолор Алла белек кылгандар менен бирге болушат: Пайгамбарлардан, Сыддыктардан, Шейиттерден жана Саалихтерден болушат. (4:70)

Кыскасы, Курани карим Ислам дини жөнүндө төмөнкүлөрдү билдирет:

Ислам адамзаттын пайдасы үчүн жаралган акыркы толук дин;

Ислам таалимдерин жокко чыгара турган башка эч кандай жаңы таалимдер түшүрүлбөйт;

Исламдын карамагынан тышкары турган, ага баш ийбеген жаңы пайгамбар да болбойт;

Кандайдыр бир пайгамбар чыкса да, ал толук бойдон Сүйүктүү Пайгамбарыбыз Мухаммад^(сав)га көз каранды болот.

Пайгамбарлар дайыма кабар жеткирүү үчүн келип турушкан. Ошол кабар ишенимдердин аймагын эле камтыбастан, практикалардын аймагы менен ишенимдердин ишке ашырылуусун да камтып келген. Ушул таалимдер эки чоң категорияларга бөлүнгөн:

1. Кимдир бирөөнүн Алла таала менен болгон байланышын кантип жакшыртса болот;

2. Кимдир бирөө адамдар менен болгон алакада өзүн кандай алып жүрүшү керек.

Ушул эки категория, чындыгында, шарият мыйзамдарынын бардык аспектилерин камтыйт. Биз бул маселенин Исламда кандайча ишке ашуусу жөнүндө узун талкууга кирише албайбыз; бирок эл аралык мүнөздөгү бул таалимдердин бир аз маанилүү өзгөчөлүктөрүн сүрөттөгөнүбүз ылайыктуу иш болоор.

НАМАЗ

Сыйынуу бардык диндерге жалпы. Болгон айырмасы - сыйынуунун адеби менен стилинде. Исламдын сыйынуу жолунун уникалдуулугу башка диндердеги табылган сыйынуунун жолдорун өзүнө камтыгандыгында. Кээ бир адамдар турган бойдон, кээ бирөөлөр болсо, отурган бойдон Алла таалага сыйынышат. Кээ бир диндерде адамдар Алла тааланы тизелеп эскеришет, башкалар болсо, Ага сажда кылышат. Кээ бирөөлөр Анын астында кол куушуруп турса, башкалар колдорун эки жагына коё беришет. Кыскасын айтканда, бардык диндерде сыйынуунун бирдиктүү жалпы формасы жок. Ошентсе да, башка

диндерде кезигүүчү, башка диндерде табылуучу бардык ахвалдар (көрүнүштөр) символикалык түрдө мусулмандык намаздын формаларында үлгү катары берилген. Сыйынуунун адеби боюнча Ислам дини өзүнүн жолдоочуларына толук түрдө көрсөтмө бергенин белгилеп кеткени суктандырбай койбойт. Мунун өзү универсалдык динге алып баруучу багыттагы алдыга болгон бир кадам. Исламдын сыйынуу системасы - эң жогорку денгээлде өнүккөн, ар бир адамдын талабын камтыган система. Алла таала Өзүнүн эгоистик эңсөөсүн канааттандыруу үчүн эле адамды жаратып, Жогору Турганга жөн эле ийилип, Анын улуктугуна сый көрсөтүү табынуунун максаты эместигин эстен чыгарбоо керек. Мусулман кишинин сыйынуусунун өзгөчө жолун талап кылган, табынуу философиясына байланыштуу айтылган бардык максаттар: сыйынуунун пайдасы табынып жаткан адамдын өзүнө эле тиерин жана Алла таалага эч пайда келтирбестигин даана көрсөтөт. Курани карим Алла таала адамдардын мактоолоруна муктаж эместигин айтат. Ал Өзүнүн улуктугу жана касиетинин бийиктиги жагынан өтө жогору болгондуктан, Анын пенделеринин мактоолору Анын бийиктигине жана улуктугуна эч нерсе кошо албайт. Исламдын Ыйык Пайгамбары – Мухаммад^(сав)дын мындай деп айтканы бар: «Эгер бүткүл адамзаттын ичинен бири калбай баарысы Алла тааладан тетири бурулуп кетсе да жана эң жаман күнөөгө баткан болсо да, алар Анын универсалдуулук зор салтанаттуулугун деңиздин бетине салган ичке ийнеге жабышкан суучалык да азайта алмак эмес; бүт адамзаттын күнөөлөрү да ийнеге жабышкан суучалык Алла тааланын улуктугуна зыян келтире алмак эмес». Ошентип, Ыйык Куранда баяндалган ибадат-сыйынуу – бул өзүнүн сообу үчүн гана. Бул чоң маселе. Биз ага байланыштуу, бир нече тыянагын гана Ыйык Куранда айтылгандай жана Исламдын Ыйык Пайгамбары Мухаммад^(сав)дын хадистеринде баян этилгендей сүрөттөп кете алабыз. Алла тааланы эстеп, сыйынуу убагында Анын касиеттерине кылдаттык менен көңүл буруу адамдын жан-дүйнөсүн тазартып, Алла тааланын табияты менен болгон гармонияга көбүрөөк алып кирет. Бул - Исламдык сыйынуунун борбордук маселеси. Адам өзүнүн Жаратуучусунун кейпинде жаратылган, ал Ага мындан да жакыныраак болууга аракеттениши керек. Бул толук-жетик кең пейилдиктин сабагы. Өздөрү адам

чөйрөсүнүн чектөөлөрүнүн чегинде Алла таала ойлогондой ойлоп, Ага окшоп аракет кылганды үйрөнгөндөр, өздөрүнөн башка пенделерге, жада калса, жашоонун башка түрлөрүнө болгон мамилелерин дайыма жакшыртып турушат.

Адам түшүнүгүндө муну эненин өз балдарына жасаган мамилесинен жакшыраак түшүнүүгө болот. Анткени, чынында энесине жакын болгон бала энесине жакын болгондордун баарына жакын болуусу табигый нерсе. Жаратуучунун мамилесине жетүү сүрөтчү өз чеберчилигине ээ болгону сыяктуу. Кимдир бирөө Алла таалага жакын болуп туруп, Анын жараткандарынан алыс болуусу мүмкүн эмес. Дагы, Куранда сыйынуу үчүн колдонулган термин башка диндерде колдонулган терминдерден айырмаланып, абдан маанилүү сөздөн алынган. Кулчулук сөзүнүн түпкү маанисинде: [ع] Айын, [ب] Ба, [د] Даал («А», «Б», «Д») деген үч тамга бар. Өз кожоюну үчүн баарынан баш тартып, толук бойдон аны ээрчиген кул сыяктуу эле, Исламдагы табынуучу киши Кудайга болгон байланышында дал ошондой кылышы керек. Сыйынуу үчүн колдонулган инфинитивде бирөөнүн изи менен кетүү деген кошумча мааниси бар. Бул деген Кудайдын касиеттерин тууроодо чекке жетүү. Бул жөнүндө Куранда мындайча дагы айтылат:

{ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ } (العنكبوت 46)

Котормосу: Албетте, намаз абийирсиздиктен жана ар кандай жөнсүз иштерден кайтарат. (29:46)

Бул аяттын адамдын ойдогудай жүрүм-турумун калыптандыруу үчүн өтө маанилүү болгон оң дагы, терс дагы мааниси бар. Ошентип, анын терс маанисинде, ал сыйынуучуга, анын бардык түрдөгү күнөөлөрдөн бошонуусуна жардам берет. Аяттын оң маанисинде, ал адамды окутат, мүнөзүн тазартат жана касиеттерин Алла таала менен сүйлөшүүгө татыктуу кыла турган улуктукка өстүрүп барат. Ушул көз караштан алып караганда, абдан маанилүү дагы бир жагдай - жандүйнөнү өркүндөтүүдө сыйынуунун ойногон ролу. Ислам дини боюнча ар бир адамдык рухтун (жан) адам денесине болгон байланышуусун

эненин жатынындагы балага окшоштурса болот. Дени сак бала төрөлүшү үчүн такай энеден эмбрионго жана баланын кийинки баскычында ага тынымсыз көптөгөн оң таасирлер өтүп турушу керек. Эгер эненин эмбрионго болгон таасирлери ден-соолукка зыяндуу болсо, анда бала тубаса кесел төрөлөт; эгер алар ден-соолукка пайдалуу болсо, анда баланын ден-соолугу чың, сергек төрөлөт. Адамдын рухун калыптандырып, жакшыртуу багытында иштеген бардык таасирлердин ичинен сыйынуу эң маанилүү жалгыз гана фактор. Исламдын сыйынуу системасы терең-маңыздуу сабактарга абдан бай болуп, башка диндерде анын бир бөлүгү да табылбайт. Ислам жамаат жана жеке түрдөгү эки намазга көрсөтмө берет. Жамаат намаздары ажайып жана маңыздуу уюштурулган ыкмада аткарылат.

Ушундай сыйынуулардын баарын алып баруучу бир жетекчи болот. Бул атайын дайындалган жетекчи эмес; адамдар ошондой милдетти аткара алат деп ойлошкон адам имам болуп шайланат. Жамаат имамдын артында саптарга тегиз туруп, ар бир сыйынуучу бири-бирине ийиндерин тийгизип, эки сыйынуучунун ортосу жылчыксыз болууга буюрулат. Алар имамдын кыймылдарынын баарын дал ошондой туурашат. Ал жүгүнсө, алар да жүгүнүшөт, ал турса, кошо турушат. Ал саждага жыгылса, алар да жыгылышат. А түгүл, эгер имам ката кетирип, эскерткенден кийин да аны этибарга албай койсо, аны туурагандардын баары ошондой эле кайталашы керек болот. Сыйынуу учурунда имамга суроо узатуу тыюу салынган. Эрежеден сырткары болбой, бардык жүздөр адамзатынын пайдасы үчүн курулган сыйынуунун биринчи Үйүнө (Каабага) каратылат. Эч кимге имамдын артынан өзгөчө орун алдырып коюуга уруксат берилген эмес. Буга байланыштуу, бай менен кедей, ошондой эле кары менен жаш да бирдей тең каралат. Ким болбосун, мечитке башкалардан мурда жетсе, алгач өзү каалаган орунду тандап алууга мүмкүндүгү бар. Коопсуздук жана ошол сыяктуу административдик талап-чара болуп кеткен учурлардан башка мезгилде, башкаларды ээлеп алган орундарынан которууга эч кимдин акысы жок. Ошентип, Исламдын сыйынуу системасы тек гана руханий көрсөтмөлөргө эмес, жамааттык жана уюштуруучулук көрсөтмөлөргө да бай. Адамдар бардык мечиттерге күнүнө беш маал келип турушат, бул кайдыгер бир байкоочуга өтө эле көп нерсени талап кылуучу милдет

болуп көрүнөт. Мусулманчылык жашоодо жамааттык сыйынуулардын ойногон ролун чагылдырган көрүнүштү кеңирирээк түзүү үчүн бул аспектке мындан ары дагы көбүрөөк көңүл буруш керек. Албетте, ар бир жаран үчүн мечиттерге жетүүгө мүмкүн болсо, үлгүлүү мусулманчылык чөйрөдө беш маал жамаат намазы бардык мусулмандардын жашоосундагы күнүмдүк адатка айланып калат. Жалпысынан, кыйыныраак болгон *Пешин* намазы мусулман коомдорунда жумуштагы түшкү тыныгуу убагында аткарылат. Демек, бул түшкү тамак тыныгуусу гана эмес, тескерисинче намазды аткарууга да бир аз ылайыкташтырылган. *Пешин* намазынан кийинки *Аср* же *Дигер* намазы. Ал дээрлик күнүмдүк жумуштан кайтып келер маалда аткарылат. Анан күн батканга чейин эч кандай намазга уруксат жок. Ал эки намаздын ортосундагы убакыт спорт, соода кылуу, сейилдөө, достор менен туугандарга баруу жана ушул сыяктуу сырттагы иштер үчүн сарпталат. Бул иш жүзүндө намаздар тыюу салынган эс алуу мезгили. Ал эми такай көнүмүш болуп калган кээ бир такыбалар үчүн Алла тааланы тынч эскерүүгө уруксат бар. Күн батканда, такыбалардын түнү *Шам* намазы менен башталат. Андан кийин кайта дагы эс алуу, кечки тамак ичүү жана башка жумуштардын убактысы болот. Түн эс алуудан мурда акыркы *Иша* же *Куптан* деп аталган намаз менен коштолот. *Куптан* намазынан кийин ушак айтуу жана куру сүйлөшүү ж.у.с. пайдасыз иштер үчүн уктабай жүрүүгө болбостугуна басым жасалат. Мусулмандардын эрте жатып, эрте туруу адебине адаттанууларына басым жасалат. Кийинки күндүн эртеси адаттагыдай эле таң атканга чейинки бир аз убакыттан башталат. Түндүн аягында аткарыла турган намаз *Тахажжуд* деп аталат. Ал Парыз намазы эмес, бирок абдан баса белгиленген *Нафл* намазы. Таң *Фажр* (Багымдат) деп аталган эртең мененки намаз менен толукталат. Ачык-айкын себептер менен *Багымдат* менен күн чыгышынын ортосунда *Нафл* намазына жыгылуу сунуш этилбейт. Анан түшкү маалдагы *Пешинге* чейин эки гана *Нафл* намазы жөнүндө эскертилип өтүлгөн; болбосо *Пешинге* чейинки убак жөнөкөй күнүмдүк иштер үчүн өткөрүлүшү күтүлөт.

Исламдагы сыйынуу системасына башка жагынан карап, анын жакшы уюштурулганын, тартиптелгенин жана баарын камтыганын белгилей кетүү жөндүү. Жамаат намаздарынын айрымдарында Куранды

көтөрүңкү үн менен, жарым ыргактуу, ыр түшүнүгүнө туура келбесе да, терең таралчу ритмикалык кыраат менен аткарылуучу белгилүү аят-сүрөөлөр жана дубалар бар. Сүйүктүү Пайгамбарыбыз Мухаммад^(сав): «Куранды окуп жатканыңарда муңдуулуктун изи болушу керек; бул аяттардын маани-маңыздарынын жүрөккө тереңирээк сиңишине зор көмөк берет», - деп да насаат кылган. Кээ бир намаздарда, өзгөчө түштөн кийинки эки намазда үн чыгарылып окулбайт; бул нерсе убактын жалпы маанайы менен шайкеш келет. Түштөн кийинки алгачкы бөлүктөрдө, жада калса, куштар да сайраганды токтотот жана демейки жумуштун ызы-чуусун баскан тынчтыктын жалпы маанайы өкүм сүрүп турат. Эртең мененки намаз, күн баткандан кийинки намаз жана түн киргенден кийинки намаздын баары аят-сүрөөлөрдү кыраат менен айтуу күнүмдүк амал.

Намазды дагы эки категорияга бөлсө болот. Жамааттык намаздардын каршысында жекече намаздар дагы баса белгиленген. Жамааттык намаздарда жамаат-коом Алла таалага жапатырмак жана ачык сый көрсөтүп, баш ийет. Жеке намаздарда болсо, жекеликке басым жасалган жана андай намаздарды бирөөгө көрсөтүү аракетинде болбош керек. Ошол сыяктуу эле кечирээк түнкү намаз бүтүндөй жалгыз аткарылат. Бир эле үйдүн мүчөлөрү обочо жайда жалгыз, жада калса, күйөөсү менен аялы Алла таала менен байланыш жеке иши болушу үчүн ибадаттарын өз-өзүнчө аткарууга аракет кылышат.

Ушул ыйык системанын корголушу жана сакталышы үчүн беш маал жамаат намазы XIV кылымдан бери жакшы иштеп келе жатканы байкалууда. Ушул ардактуу системаны жандантып турууда мечиттер тирек болуп келүүдө. Алар жаштар менен карылар үчүн билим берүү борбору катары да кызмат кылат жана тарыхта диний таалимдер менен көрсөтмөлөрдө эң алдыңкы ролду ойноп келген. Исламдагы сыйынуу жайлары, мейли жамааттыкпы, мейли жекеби, кунт коюп, кылдаттык менен таза кармалып турат. Андай жайларга кирээрден мурда бут кийимин чечүү ар бир адамдан күтүлөт. Таң калычтуусу, ар бир намазда сыйынуучу жерге чекесин тийгизиши шарт, кээде кыска убакытка, кээде узак мезгилге чейин, бирок ага карабай, мусулман коомунда эч бир теринин ооруусу чекеден чекеге жуккан эмес. Кээ бирөөлөр аны

тазалыктын жогорку үлгүсүнө байланыштырса, дагы бирлери Алла тааланын жалгаганына байланыштырат, кантсе да бул жакшы байкалган факты.

Мазмунуна жараша намаздар эки түргө бөлүнөт:

Курандын аят-сүрөөлөрүн формалдуу түрдө адаттагыдай окуу жана башка дубалар сөзсүз Куран тили болгон араб тилинде аткарылат. Сыйынуучулардын баардыгынан өздөрү айтып жаткандарынын маанисин билүү күтүлөт. Болбосо алар аң-сезим менен окугандарынан ала турган укмуштуудай зор пайдаларынан өздөрүн куру-жалак калтырышат. Эгер биз мазмундун майда-чүйдөсүнө кирсек, анда талкуу өтө созулуп кетет, бирок ага көбүрөөк кызыккан окурмандар тиешелүү адабияттарды карап чыкса болот.

Экинчи категориясына ар ким өзүнүн эне тилинде окуган дубалары кирет, анда ал өзү каалагандай тилесе болот. Бул экинчи категорияны түшүнүү боюнча төмөнкү келишпестик бар: көптөгөн *фикх* таануу мектептери ушундай кылууга уруксат бербейт жана сыйынуучу түшүнсө да, түшүңбөсө да буюрулган формада гана окууга басым жасайт. Ошондой болсо да, алар өздүк жана жекече дубалардын керектигин колдошот. Ошентип, алар формалдуу сыйынуунун учурунда эмес, аны бүтүргөндөн кийин өз тилинде дуба суроону сунуш этишет. Биз - Ахмадий мусулмандар Алла таалага дуба кылуунун мурунку вариантын - өз эне тилинде ар ким каалаганындай, формалдуу намаз учурунда деле дуба кыла беришин сунуш кылабыз.

Биз жогоруда баса көрсөтүп өткөндөй, Исламдын намаз системасы жогору өөрчүтүлгөн, анда жеке адамдан күнүнө беш маал намазы жеке дагы, башкалар менен жамаатта дагы сыйынып туруусу талап кылынат. Ошентип, Исламдагы намаз мусулмандын жашоосунда жана айрым инсандардын руханий жана моралдык таалим-тарбиясында маанилүү ролду ойнойт.

АЛЛА ЖОЛУНДА САРПТОО

Эми Алла жолуна сарптоо жана адам баласынын пайдасына коротула турган башка сарптоолорго кайрылсак, ар бир дин бир жол мененби же башка жол мененби бирдей эле нерсеге үндөгөндөй болуп көрүнөт. Кээ бир диндерде Алла жолуна сарптоодо так белгиленген бөлүктөн салык алуу системалаштырылган. Башкаларда кандайча жана канча садага берүү жеке адамдын өз эркине калтырылган. Ушул маселени Куран, хадис жана Исламдын Ыйык Пайгамбары Мухаммад^(сав)дын сүннөтүнөн кунт коюп, кылдаттык менен изилденгенде, дагы бир жолу ушул тармакта да Ислам таалимдеринин универсалдуулугу айкын болуп чыгат. Бул тема ушунчалык көлөмдүү болгондуктан адам кызыкчылыгынын мүмкүн болгон бардык тармактарын камтыйт.

Биз Ислам дининде караштырылган тармактардагы сарптоонун системалаштырылган ыкмасы менен катар иреттелбеген төлөмдөрдүн ыкмаларын табабыз. Бирок Ислам дини аны ошол эле бойдон калтырбайт. Ал бардык мүмкүн болгон талаптар жана алардын салыштырма маанилүүлүгү жөнүндө сөз кылат. Ислам дини Куранда сөз болгон бардык «болот» жана «болбойтту» эске туткан бойдон, Алла таала жолуна сарптоодо адамды андан ары да багыттайт. Алла жолуна чыгымдоонун кайсынысы Ага жагып, кайсынысы четке кагылары Ыйык Куранда ачык-айкын баяндалган. Буга чейин айтылып өтүлгөндөй, маселе кенен болгондуктан анын бардык тармактарын камтып өтүү ушул кыскача трактаттын чегине батпайт. Ошондой болгону менен, бир нерсе анык - ушул маанилүү маселенин түзүлүшү менен рухун түшүнө баштаган бирөөгө бул таалимдин универсалдуулугу барган сайын айкын боло баштайт. Ошондой эле Ислам белгиленген диний садагалардын чыгымдоо тармактарын эч эки анжы кылбай ачык белгилеп берет.

АЖЫЛЫК

Динди кармануу боюнча Исламдын көрсөтмөлөрүнүн универсалдуу экенин көрсөткөн дагы бир мисалы - бул ажылык (зыярат кылуу) болуп эсептелет. Дагы бир ирет, зыярат кылуунун системасын дүйнөлүк диндердин баардыгынан эле тапса болот, бирок зыярат кылуу жайлары бир же андан көп өлкөлөрдүн ар кайсы жерлерине чачырап кеткен. Бир динди туткандардын баардыгы өмүрүндө жок дегенде бир жолу барууга тийиш болгон жалгыз борбордук жерди табууга кыйын. Кызыгы, Ислам көрсөткөндөй, бүт дүйнөдөгү мусулмандар он күнгө чогулуп, толугу менен Кудайды эскерүүгө арналган дал ошондой жерди Меккеден тапса болот. Бардык жаштагы зыяратчылар бардык өлкөлөрдөн, бардык улуттардан жана бардык расалардан келишет. Миллиондогон сандагы эркектер, аялдар жана балдар, баарысы жылына бир жолу уникалдуу зыярат үчүн чогулушат. Эч бир башка динде мындай зор универсалдуулуктун көргөзмөсүн көрө албайсың. Ошентип, Ислам таалиминин ар түрдүү тармактарындагы ибадаттарда көрсөтүлгөн үлгүлөрдүн баары Алла тааланын Жалгыздыгы астында жер жүзүндөгү адамдардын биригүүсүнө ишаарат кылат.

Ажылык кылуу системасынын изин тээ Ибраахийм^(ac)дын убагынан тапса болот. Бирок, Куранда анын Меккеде Алла тааланын биринчи Үйү курулган тээ илгерки замандарда башталган байыркы каада-салт экендиги ачык-айкын баяндалган. Байыркы замандарда Мекке «Бакка» деп аталчу. Ошондуктан, Ыйык Куран биринчи Үйдүн Меккеде эмес, Баккада курулганын эскерип өтөт. Ошондой эле ал Байт-уль-Атийк (эң байыркы Үй) деп да аталат. Ибраахийм^(ac) аны Алла тааланын жетегинин астында таап, аны урандыдан тургузган жана уулу Исмааил^(ac)дын жардамы менен кайра куруусу Алла таала тарабынан буюрулган. Дагы Алла тааланын көрсөтмөсү менен аялы Хаажира⁹ жана ымыркай перзенти Исмааилди ошол жерге калтырган эле. Бирок, Алла тааланын Үйүн иштетүү иши Исмааилдин бир аз болсо да, кандайдыр бир жардам

⁹ Азирети Ибраахийм^(ac)дын экинчи жубайы жана Азирети Исмааил^(ac)дын энеси болгон.

бере ала турган жашка келгенинче күтүп турду. Ошентип, ал экөө чогуу Үйдү кайра курууга киришти жана зыярат системасын кайрадан баштап беришти. Зыярат учурундагы көптөгөн каада-салттар Алла тааланын Үйүнүн кайра курулушунун алгачкы күндөрүндө тамыр алган, айрымдары андан да мурунку доорго такалат. Маселен: Алла тааланын Үйүнө жакын болгон эки тоо - Сафаа менен Марваанын ортосунда чуркоо Хаажира жана анын баласы муктаж болгондо тирүү жандын бир белгисин издегендигинин эстелиги катары жасалат. Бала чаңкоо агониясынан улам жанталашып тынчсызданып, согончогу менен жерди тепкени сүрөттөлөт. Ошентип, жерден фонтан атылып чыкканы айтылат. Ал ушул күнгө чейин кандайдыр бир түрдө дагы эле агып турат. Анын тегерегинде кийинчерээк жаралган кудуктагы суу касиеттүү суу деп эсептелинип, ажылык кылган зыяратчылардын көбү ошол жердеги суудан береке катары өздөрүнүн туугандарына жана досторуна алып келүүгө аракет кылышат.

Кыскача түшүндүрүп кете турган дагы башка ырым-жырым жана каада-салттар бар. Ажылыкта зыяратчылар эч кандай тигилген кийим кийишпейт; анын ордуна алар эки кенен эндей кездеме кийинишет. Бул ушул салттын эң байыркылыгын терең айгинелейт. Ал адамдар тигилген кийимди кийгенди үйрөнө электе эле ажылык системасы башталганын көрсөтөт. Алар жаңы гана жабына башташкан. Ошондой эле алгачкы кийимди кийип, зыяратчылардан аткарууга талап этилген ошол Алла таалага табынуу үчүн курулган биринчи Үйдү айланып чыгуу байыркы адамдардын эстелиги окшойт. Дагы, чачты кырдырып салуу - бүткүл дүйнөдө кечилдер, молдолор, календерлер жана вишнулардын арасында (Алла таалага) берилгендиктин шарттуу белгиси катары да таанылып келе жаткан маанилүү мүнөздөмө. Бул жагдай зыяратчылыктын мүнөзүнө дагы универсалдуулукту кошот. Аялдарга чачты кырдырбоого уруксат бар, бирок алар чачтарын белги катары шарттуу түрдө кырктырышы керек. Ошондой эле белгилүү болгондой, Азирети Ибраахийм^(ac) Алла тааланын сүйүүсүнө мас болгонун эстеп, Анын даңкын катуу кыйкырып мактаган жерлеринде зыяратчылар дагы ошол жерлерде ошондой кылышы талап кылынат.

ОРОЗО

Дүйнөлүк диндерде кездешүүчү табынуунун дагы бир формасы - орозо тутуу. Орозо тутуунун жолдору жана колдонулуучу тиешелүү шарттары боюнча көптөгөн айырмачылыктар болгону менен борбордук орозо кармоо идеясы баардык эле жерде кезигет. Ачык айтылып өтпөгөн жерлерде, бара-бара уланбай же иш жүзүндө акырындык менен бузулуу аркылуу соолуп жок болуп кеткен. Будданын ахвалы буга кызыктуу мисал. Ал чындыкты издөөнү узак орозо тутуу менен баштаган, бирок кийинчерээк бул анын ден-соолугуна доо кетиргендиктен мындай адатты токтоткон дешет. Бул көз караштан анын токтотуп койгонун түшүнүүгө болот, бирок бул анын орозого ишенбей калганын көрсөтпөйт. Мүмкүн мына ошол себептен, бул же тигил жердеги кээ бир Буддистер орозонун кандайдыр бир түрүн тутушат.

Ислам дининде орозо тутуу абдан жогору өнүктүрүлгөн система, аны тереңирээк изилдеп чыгыш керек. Орозого тиешелүү эки түрдүү буйрук бар. Бири *Парыз* орозого жана экинчиси *Нафл* орозого байланыштуу. *Парыз* орозо андан ары дагы эки категорияга бөлүнөт:

Бүткүл дүйнөдөгү мусулмандарга орозо тутуу жыл сайын толук бир ай тапшырылган. Ай календардык ай болгондуктан, жыл бою күндүн айларына байланыштуу өзгөрүлүп турат. Бул ибадат кылуучулар үчүн бүткүл дүйнөлүк балансты, тең салмактуулукту түзүп берет. Кээде кышкы айлардагы орозо тутуу, кышкы узун түндөргө салыштырмалуу, күндүн өтүп кетишиндей эле оңой, жайкы айларда болсо, күндөр узак жана алсыратуучу болуп калат. Айдын календары жыл бою жылып тургандыктан дүйнөнүн бардык тараптарындагы мусулмандар кээде жеңил орозо, кээде абдан оор орозо тутуу убактарына ээ болушат.

Ооз жабуу Ислам дининде бардык жерлерде таң атышынын биринчи белгиси менен башталып, күн батканда аяктайт. Ушул убактын ичинде тамак менен суусундуктун баарынан толук баш тартуу талап

кылынат. Мусулмандык ороzonу жөн гана физикалык ачкалык жана чаңкоо түзбөстөн, орозо түндөрү маанилүүрөөк мүнөзгө ээ болуу менен орозо системасында борбордук ролду ойнойт. Мусулмандар таңдын атышына чейин эле жеке намаздар үчүн жана Алла тааланы эскерүү үчүн ойгонушат. Ошондой эле ар бир мусулмандын үйүндө Ыйык Куран демейки күндөрдөн көбүрөөк окулат. Ошентип, түндүн көбүрөөк бөлүгү орозо тутуунун накта маңызын түзгөн руханий көнүгүүлөр менен алектенүүдө өткөрүлөт.

Күндүзү тамак менен суудан оолак болуудан башка, бардык мусулмандар курулай сөздөрдөн, чырдашуудан жана урушуудан же ушул сыяктуу накта такыба-момун адамдын беделинен төмөн турган убаракерчиликтен оолак болууга чакырылат. Дене кумарын кандырууга азгырылуу уруксат этилген эмес, жада калса, күйөөсү менен аялы адамдарга жалпы болгон формалдык алаканы эске албаганда, күндүзү өз-өздөрүнчө бөлөк жүрүшөт.

Ислам дининде кайыр-садага берүү менен муктаж болгондордун камын көрүү жогору белгиленгендиктен, ал мусулмандын күнүмдүк жашоосунун бир бөлүгү. Ошондой эле орозо айы болгон Рамазан келгенде, мусулмандарга бул тармакта иш-аракеттерин эки эселентип күчөтүү талабы коюлат. Кедейлер үчүн сарптоо, ошондой эле муктаждардын көңүлүн көтөрүү жана жооткотуу үчүн кедейлерге садага берүү Сүйүктүү Пайгамбарыбыз Мухаммад^(сав)дын күнүмдүк адаты шамалга окшоп кетчү дешет. Ошондой болгону менен, Рамазан убагында хадистердин рабятчылары Ыйык Пайгамбарыбыз Мухаммад^(сав)дын сөздөрүнүн кабарчылары жел күч алып катуу соккон шамалдай болгонун эсибизге салышат. Садага берүү жана бей-бечараларга жардам кылуу жогору белгиленгендиктен мусулмандар кайыр-садага берүү өңдүү иштерге Орозо айында берилгендей, жылдын башка мезгилдеринде берилишпейт.

Парыз орозонун дагы башка түрү көбүнчө кетирген күнөөлөр үчүн Алла тааладан кечирим суроого байланыштуу. Бул *Парыз* орозонун бузулушунун жазасын дагы камтыйт.

Парыз орозо ушунчалык жакшы өнүктүрүлгөндүктөн, ал мусулманчылыктын такыбалуу жашоосунун бир бөлүгү болуп калган. Туура, мусулмандардын көпчүлүгү *Парыз* орозолордон көбүрөөк ороzonу тутушпайт, кээ бирлери өзгөчө кыйынчылыкка учураганда, анда-санда орозо кармай коюшат. Орозо учурунда окулган намаздардын сообу көбүрөөк болот деп эсептелгендиктен, кээ бир адамдар өздөрүнүн жамандыктарын кайтарыш үчүн көбүрөөк орозо кармашат, ал эми кээ бирөөлөрү Алла тааланын өзгөчө жалгоосуна жетишүү үчүн ошентет. Буга эч кандай чектөө жок, болгону Исламдын Ыйык Негиздөөчүсү – Сүйүктүү Пайгамбарыбыз Мухаммад^(сав) өмүр бою ороzonу токтотпой кармай деп ант бергендерди анча кубаттаган эмес. Сүйүктүү Пайгамбарыбыз Мухаммад^(сав) ушундай бир окуяга кабылганда, ал андай аракетти четке какты жана Алла таалага өзүнүн эркин таңуулап кутулууга ээ болуу үчүн аракеттенип жаткан адамды жемеге алды. Буга тиешелүү: «Өзүңдү машакатка же оңтойсуздукка салуу менен Алла тааланын ыраазычылыгына жөн эле жетише албастан кайра Анын нааразычылыгына кабылышың мүмкүн», - деген. Кечилдик жашоого аша берилгендик бала-чакадан, тууган-урук, тааныш, достордон ж.у.с дан алыстатып жиберши мүмкүн экендигин баса билгилеп кеткен.

Сүйүктүү Пайгамбарыбыз Мухаммад^(сав) өзгөчө анын адамдык мамилеге таандык болгон жоопкерчиликтерин эскертип: «Алла таалага кандай кызмат кылсаң, Алла тааланын жаратканына да дал ошондой кылышың керек», - деп кеңеш берген. Көшөрүп, акидей асылып сурашкан кээ бирлерине Азирети Даауд^(ac) дыкындай *Нафл* орозого эле уруксат берген. Исламдын Ыйык Негиздөөчүсү - Сүйүктүү Пайгамбарыбыз Мухаммад^(сав) аларга Азирети Даауд^(ac) дын бир күн орозо тутуп, эртеси эс алганы жөнүндө айтып берди. Ал өмүр бою, ушул антты бергенден кийин, ороzonу күн ара кармап турган. Ошентип, Сүйүктүү Пайгамбарыбыз Мухаммад^(сав): «Мен силерге ушунчалык эле уруксат бере алам, бирок мындан көп эмес», - деп айтты.

Орозо тутуунун системасы өтө эле маанилүү, анткени ал момун-мусулмандардын руханий жашоосунун дээрлик бардык тармагын өнүктүрөт. Башка нерселер менен бирге ал өзүнүн жеке тажрыйбасынан ачкалык, жардылык, жалгыздык жана дискомфортук коомдогу

карапайым-бечара тайпаларга кандай таасир этерин сезет. Орозо айында күнүмдүк жашоодо уруксат болгон нерселерден оолак болуп, мындай тажрыйбаны кармануу, адамдын мүнөзүн тазартууда иштиктүү ролду ойнойт.

ЖИХАД - ЫЙЫК СОГУШ

Бул бардык Илахий кабарлардын таркатылуусуна байланыштуу абдан маанилүү маселе. Ал үгүт-дааваттын ар кандай куралына байланышкан. Дээрлик баардык диндердин жолдоочулары убакыт өтүп, түпкү булактарынан алыстаган сайын адамдарды дининде кармоо үчүн же башкаларды дининин карамагына киргизүү үчүн күч колдонуп келгени так белгилүү. Бирок Ыйык Куран боюнча, бул жагдай адамдардын диндеринин мажбурлоого болгон мамилесин чагылдырбайт. Эч бир дин өзүнүн башатында кандай түрдө болбосун, күч колдонууга уруксат берген эмес. Чындыгында, бардык диндер зордук-зомбулукка учурап келген. Ал эми алардын каршылаштары диндин таралышына аларды башынан эле кысымга алып жана толугу менен жок кылуу үчүн болгон аракеттерин аяган эмес. Улам жаңы пайгамбар келген сайын душмандар ар тарабынан анын кабарын күч колдонуу аркылуу аеосуз куугунтукка алып, такай басынтууга аракеттерди жасап келишкен. Андыктан азыркы заманда Ыйык Куран үгүт жүргүзүү үчүн мажбурлукту колдонуунун жактоочусу катары бардык Китептерден жалгыз бөлүнүп чыкканы эң оор кайгылуу көрүнүш болуп турат. Андан да катуу каран түн - мусулман дин кызматчылары өздөрү ушул көз карашты такып сунуш кылып, аны Ыйык Куранга ачыктан-ачык жабыштырганында болууда.

Каерде болбосун, кайсы заманда туулбасын, дүйнөнүн бардык пайгамбарларын «өздөрүнүн кабарын таратууда мажбурлоого аргасыз болгон» деген айыптан бошоткон жападан-жалгыз Илахий Китеп - Ыйык Куран экендигин унутпоо керек. «Курани карим өзүнүн Сүйүктүү Пайгамбарыбыз Мухаммад^(сав)ды доордун тынчтык атынан кан төгүүчүлүктүн жана Алла тааланы сүйүү атынан жек көрүмчүлүктүн

жетекчиси катары сунуш кылат» дегенди ойго да келтирүүгө болбойт. Албетте, бул жер чиелешкен полемикалык талаш-тартыштарга берилүүчү жай эмес, ошондуктан, бул кыскача кириш сөз жетиштүү болуш керек. Куран боюнча, «жихад» деп аталуучу Ыйык Согуш, чындыгында, Курандын жардамы менен ааламда руханий ыңкылапты алып келүүчү ыйык демилге.

{فَلَا تُطِيعُ الْكَافِرِينَ وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا} (الفرقان 53)

Котормосу: Ушул (Куран) аркылуу алар менен улуу жихад кыл. (25:53)

Курандын так ушул сөздөрү жихаддын маңызын түшүндүрөт. Куран аркылуу жана жалгыз Курандын кабары менен гана урушуу керек. Бирөөнүн кежир мүнөзүн Алла таалага толук баш ийдирүүгө көндүрүү - Исламдын Ыйык Пайгамбары Мухаммад^(сав)дын ою боюнча, эң Улуу Жихад болгон жихаддын дагы бир формасы. Бир салгылашуудан кайтып келе жатканда, анын мындай дегени баяндалат:

[رَجَعْنَا مِنَ الْجِهَادِ الْأَصْغَرِ إِلَى الْجِهَادِ الْأَكْبَرِ] (تفسير الكشاف ج 3 ص 173)

Котормосу: Биз кичи жихаддан улуу жихадга кайтып келе жатабыз. (Тафсир «Ал-Кашшааф», 3-том, 173-бет, «Аль-Хаж» сүрөөсүнүн 78-аятынын чечмесинде)

Албетте, мусулмандардын: «Алла - биздин Раббибиз», - деген «күнөөсү» үчүн гана алсыз, коргоосуз адамдарга кылыч көтөрүп, кастык кылып, согуш баштаган душмандарга каршы коргонуу согушуна уруксат берилген.

ӨЛҮМДӨН КИЙИНКИ ЖАШОО

Өлүмдөн кийинки жашоонун маселеси бардык диндеги, бардык доордогу адамдарга дайыма дүрбөлөң салып келген. Дагы өлүмдөн кийинки жашоо ыктымалын толугу менен четке каккан динсиз көз караш да бар. Өлүмдөн кийинки жашоого ишенген диндерди эки категорияга бөлсө болот:

1. Өлгөн адамдын жаны жаңы адамдык же айбандык жашоонун формасына реинкарнация болуп кетишине ишенгендер.

2. Өлүмдөн кийин башка дүйнөлүк абалдагы жашоого ишенгендер.

Атеисттик көз караш бул талкуунун аймагынан сырткары турат. Исламдын доктринасы боюнча, кандай түрдө болбосун, Ислам реинкарнациянын бардык мүмкүнчүлүктөрүн бүтүндөй четке каккан диндердин категориясына кирет. Бирок кандайдыр бир башка дүйнөлүк руханий же денелик жашоонун формасына ишенгендер ич ара көп пикирлерге бөлүнүшөт. Ар бир диндин ичиндеги түшүнүк бири-биринен айырмаланат. Ошондуктан, түрдүү диндин жолдоочуларынын көз караштарынан улам, аларга анык бир ишенимди таандык кылууга болбойт, анткени баары бир карама-каршылыктар бар.

Исламдын өзүндө ар түрдүү секталар же аалымдары ээ болгон ар түрдүү көз караштар бар. Башка дүйнөлүк форманы ушул жер жүзүндөгү денелик жашоого абдан окшош экендигине ынанышкан жалпы түшүнүк бар. Ошондуктан, алардын бейиш менен тозок тууралуу түшүнүгү ырааттуу түрдөгү нерселердин руханий элесине караганда, материалдык элесин сүрөттөйт. Алардын түшүнүгү боюнча, бейиште чексиз чоң кооз бактар болуп, түбөлүк көлөкө түшүп, алардын астынан суулар агып турганы сөзмө-сөз сүрөттөлгөн. Дарыялар сүт менен балдан турат. Жемиштүү бактар болуп, адам кайсы мөмөнү кааласа, ал анын буйругу менен келет. Ар түрдүү куштардын эти болот; анан ким кайсы этти эңсесе, оюндагыдай болот. Ашыкча сулуу жана таза аялдар

жолдош болуп, өтө такыба кишилерге берилет, алардын саны чектелбей, өздөрүнүн жөндөмүнө жараша чечилет. Канчасына алы жетсе, ошонун баары аныкы болот. Алар эмне кылышат? Бири-бири менен кандай байланышта болушат? Алар балалуу болушабы же тукумсуз ырахаттуу жашоо көрүшөбү? Булардын баардыгы талаштуу суроолор. Жалпы элестетилгендей, жыргалчылык абдан чоң көңүл ачуучулук болот. Эч кандай иш аткарылбайт, эч кандай мээнет жумшалбайт, эч кандай аракеттин да кереги жок. Бүтүндөй жана толук жалкоолуктан турган, ойдогудай ашыра жеп, ашыра ичкенге шарттар болгон жашоо (ушундай жашоо жыргалбы?) болот. Анткени шарап дагы сүт менен балдын дайраларына жакын агып турган болот. Тамак сиңирүүдөн же мас болуп калуудан эч коркунуч жок. Бейиштин жибек жаздыктарына жөлөнүшүп, алар убактысын чексиз ыракатта өткөрүшөт - бул кандай чексиз ыракат!

Исламда Курандын бейиш жөнүндөгү мындай бое түшүнүгүн толук бойдон четке кага тургандар да бар. Алар ал сүрөттөлүү жөн гана метафорикалык болуп, көңүл ачуучулук менен тиешеси жок элес экенин Курандан бир топ башка аяттар менен далилдешет. Чындыгында, Ыйык Куран келе турган жашоонун формасын жердеги жашоонун бардык белгилүү формаларынан бүтүндөй айырмаланганын абдан көп баяндаган. Ал адамдын түшүнүүсүнөн сырткары. А түгүл ошол жашоонун чындыктарынын бүдөмүктүү да көз ирмеми жок.

{ عَلَىٰ أَنْ يُبَدِّلَ أَمْثَالَكُمْ وَتُنشِئَكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ } (الواقعة 62)

Котормосу: Силердин кебетелериңерди өзгөртүп жибиришибизге жана силерди өзүңөр билбеген көрүнүштө тургузушубузга... (56:62)

Бул ушул маселе боюнча Курандын чечкиндүү баяны. Акыркы күндөрү Ахмадия Мусулман Жамаатынын негиздөөчүсү - кадияндык Азирети Мырза Гулам Ахмад^(ac) бул руханий жашоонун түшүнүгүн денелик жашоонун каршысында өзүнүн уникалдык жана салтанаттуу «Ислам окууларынын философиясы» деп аталган чыгармасында сунуш кылган. Китепте айтылган бардык пикирлер Курандын үзүндүлөрү жана

Исламдын Ыйык Негиздөөчүсү – Сүйүктүү Пайгамбарыбыз Мухаммад^(сав)дын хадистери менен жакшы далилденген. Чакан үзүндүсү бул жерде келтирилген.

Анын терең илими боюнча, мындан кийинки жашоо материалдуу болбойт. Анын ордуна ал биз кээ бир аспектилерин гана элестете ала турган руханий түрдө болот. Нерселер кандай кейипке келерин биз так аныктай албайбыз. Анын акыретти элестетүүсүндөгү көрүнүктүү өзгөчөлүктөрүнүн бири - рух бир башкача өзгөчө денеге ээ болот, жер үстүндөгү денелик жашообузга карата жан кандай орунду ээлесе, рухка карата ал дал ошондой эле орунду ээлейт. Рухтун ичинде дененин жаралышы биз азыр жер үстүндө жашаган жашообузга жараша болот. Эгер биздин бул жердеги өмүрүбүз Алла тааланын каалоосуна баш ийген бойдон жана Анын буйруктарына ылайык өтсө, биздин табитибиз бара-бара өөрчүп, денелик жыргалчылыктарга каршы руханий жыргалчылыктарга айкалышат. Рухтун ичинде эмбриондук түрдөгү жан калыптана баштайт. Жаңы касиеттер туулуп, жаңы табиттер пайда болот. Алардан денелик жыргалчылыктарга көнүп алгандар ыракат таппайт. Бул ар бир жаңы түрдөгү адамдар өз жүрөктөрүнүн бейпилдигин табышат. Башкалардын укуктарын тепселөө ордуна курмандык кылуу ыракаттуу болуп калат. Кечиримдүүлүк өч алуудан жогору болот жана сүйүү өзүмчүлдүк ыргагы жок жаңы жаратылыш катары туулуп, жатындык мотивдерге ээ болгон бардык байланыштардын ордун ээлейт. Ошентип, рухтун ичинде жаңы дене жаралышы мүмкүн десек болот.

Рухтун өөрчүшү жөнүндөгү ушул бардык элестетүүлөр Ыйык Курандын ар кайсы аяттарынан алынган тыянактар. Ошондой болсо да, болочоктогу окуялардын так табиятын туура аныктоого болбойт. Бул сызыкчалардын негизинде майда-чүйдөсүнө адамдын түшүнүгү жеткен чектен сырткары жаткан нерсе болушу мүмкүн деп айтса гана болот. Жаңы жашоонун талкуулана турган айрым аспектилери бар. Исламдагы тозок менен бейиштин түшүнүгү адаттагы карманган пикирден таптакыр бөлөк. Тозок менен бейиш бири-биринен бөлөк убакыт менен мейкиндикти ээлеген эки башка жай эмес. Ыйык Куран боюнча, бейиш бүткүл ааламды каптап турат. «Анда тозок кайда болмокчу?» - деп

Сүйүктүү Пайгамбарыбыз Мухаммад^(сав)дын сахаабалары сурашкан. «Ошол эле жерде» - деген жооп болгон экен. «Бирок алардын жанаша болгонун түшүнгөнгө силердин жөндөмүңөр жок». Жөнөкөй адам түшүнгөн, башкача сөз менен айтканда, алар бир эле убакыт-мейкиндикте болгондой көрүнөт, бирок чындыгында алар ар башка өлчөмдөргө тийиштүү болгондуктан, алар бири-бирине тоскоолдук кылбай жана бири-бири менен байланышта болбой жашап келишет.

Бирок бейиштеги жыргалдын жана тозок отунун азаптарынын мааниси кандай? Бул суроого жооп кылып, Азирети Масихи Мавуд^(ac) маселени төмөнкү сөздөр менен сүрөттөгөн: «Эгер адам чаңкоодон өлүп бара жатса, эгер ден соолугу чың болсо, сууну жөн гана ичкенден же эң таттуу ичимдикти ичкенде да албаган ырахатты жөнөкөй эле муздак суудан моокуму канган, өмүрүн сактаган ырахат алат. Эгер адам суусап да, ачка болуп да, күч-кубаттын заматтагы азыгына муктаж болуп турса, муздак жүзүмдүн үзүмү ага ошондой эле жөнөкөй шартта ала албаган ушунчалык терең канааттанууну бере алат. Бирок мындай ырахаттын орду жакшы ден-соолук. Эми абдан сыркоолоп, жүрөгү айланып, ичинде эмне суюктук болсо, баарын кусуп салчудай болуп жаткан жана денесинде суюктук азайып, өлүмдүн босогосун аттайын деп калган кишини элестетип көргүлө. Ага бир чыны муздак суу же бир үзүм жүзүм берип көргүлө, анан анын кандай кабыл алганын айтпай эле коелу, жөн эле аларды караганы, анын жүрөгүн айнытып, кускусун келтирет.

Ошол өңдүү мисалдар менен Азирети Масихи Мавуд^(ac) (Убада Кылынган Мессия) тозок менен бейишти салыштырмалуу түшүнүк экенин ачык-айкын көрсөткөн. Жакшы нерселердин даамын татып билип, ар бир рух өзүнүн тандаган объектисине жакыныраак келтирилгенинде мурункудан да чоңураак ырахат алат. Руханий жактан дени сак адамдын эңсөөсү Алла таалага жана Анын касиеттерине жакын болуп жана Алла тааланын сыпаттарын тууроо болуп келген. Бейиште натурасы таза, чың рух мурда болуп көрбөгөндөй жакындык менен Алла тааланын касиеттерин көрүп, аңдап жана сезе баштайт. Азирети Масихи Мавуд^(ac)дын пикири боюнча, алар жөнөкөй руханий байлык болуп кала бербестен, асмандык формалар жана кейиптерге ээ болуп, жаңыдан жаралган асмандык рух мурунку жандын жардамы аркылуу ырахат алат,

ал дене функциясын аткарат. Бул - салыштырмалуу маселе. Тескерисинче тозок акыйкаты төмөнкүчө: таза эмес рух акыреттеги жаңы жан үчүн таза эмес денени жаратат. Дени таза рухка ырахат берген факторлордун өзү эле таза эмес жанды азап-тозоктоп, катуу кыйноого салат.

Биз акылыбыз менен рухубузду денемизге салыштырганда, алардын жашоосунун табиятында түшүнүүгө болбогон чоң айырмачылык бар. Материалдык түшүнүктө эмес, тескерисинче аң-сезим менен дагы дененин ар бир бөлүгү тирүү жана жашоого толуп, диртилдеп турат. Адам денесинин ар бир бөлүкчөсүнө аң-сезимдин кандайдыр бир түрү берилген. Окумуштуулар ал билүүнү электрондук пульстардын түшүнүгү менен чечмелеп берүүгө аракет кылышат. Бирок бул аң-сезим жана сокур сезим, иммундук система жана адамдык дененин башка эркин функцияларынын билимин толук баяндоонун бышпаган жолу. Ал али биздин түшүнүү жөндөмдүүлүгүбүздөн ары жаткан нерсе.

Ошентип, аң-сезим деген эмне? Ар бир тирүү жандагы «менди» кантип түшүндүрүүгө болот? Психологиялык терминдерде аны эго дей алабызбы? Бирок психолог эгону аныктоодо эч качан ийгиликке жетишкен эмес. Ал диний терминдерде рух деп сүрөттөлгөн бир нерсе. Рух менен материалдык дененин ортосундагы аралыкты өлчөй алууга эч кандай жол жок. Өзгөчөлүк жагынан а түгүл биздин орой түшүнүгүбүздө өзгөчө жана өтө тазартылган бир нерсе. Аны ээлеген денеге эч бир ыкмада салыштырууга болбойт. Эми миллиарддаган жылдар бою рухтун ичинде дененин жаралганынын сценарийин аңдоого аракет кылалы. Бир узак күндүн аягында биз рухтун ичинен жанды табабыз, ал өзгөчөлүк жагынан, жердеги адам руху адам денесине болгон салыштырууга ээ. Буга окшош бир нерсе жүз берет жана салыштырмалуулук термининде келечектеги жашоо бир жандын ичиндеги эки абалга ээ болот. Салыштырмалуулук термин боюнча, бир абал дене катары, башкасы жан катары болот. Биздин денелерибизге салыштырмалуу биздин рухубуз жаңы жашоонун маңызына жараша дене катары пайда болот.

Андан да толугураак маалымат алуу үчүн окурмандар толук китепти окуп чыгуулары сунушталат. Ал бир эле ушул теманы талкууга албай, дүйнө элдерин толкундата турган айрым башка абдан кызыктуу маселелерди да талкуулайт.

Кыскасын айтканда, ар бир жеке инсан өзүнүн тозогун же өзүнүн бейишин жаратат, ошондой эле өз абалына жараша ар бир бейиш башка кишинин бейишинен, тозогу болсо башка кишинин тозогунан айырмаланып турат. Кыязы, алар тиги дүйнөлүк ченемдердеги ошол эле мейкиндикти жана убакытты ээлейт.

Адамдын өлүмүнөн кийин анын Сурак Күнүндө кайра тирилүүнүн ортосунда адам руху эмне болот? Сүйүктүү Пайгамбарыбыз Мухаммад^(сав)дын: «Биз өлгөндөн кийин мүрзөдө терезелер ачылат; такыба адамдар үчүн терезелер бейишке ачылат, жаман-бузуку адамдар үчүн тозокту көздөй ачылат», - деп айтканы баяндалат. Чындыгында, эгер бизге мүрзөнү ачууга туура келсе, биз эч кандай терезе тапмак эмеспиз! Ошондуктан, ал сөздөрдү сөзмө-сөз түшүнүү маселенин чыныгы маанисин бербейт. Сүйүктүү Пайгамбарыбыз Мухаммад^(сав) бизге туура эмес маалымат бериши мүмкүн эмес, андыктан бул жерден ал метафора-өтмө маани катары айткан болуш керек. Андай болбогондо, биз мүрзөнү казган сайын тозокко ачылган же бейиштин атыр жыттуу абасын киргизип турган терезелерди тапмакпыз. Бирок, биз анын бирине да күбө эмеспиз. Болбосо, Сүйүктүү Пайгамбарыбыз Мухаммад^(сав)дын сөздөрү эмнени билгизет? Мүрзө, чынында, бул жашоо менен келе турган кийинки жашоонун ортосундагы ортоңку фаза. Бул жерде руханий жашоо аз-аздан көптөгөн этаптардан өзүнүн акыркы тагдырына жеткенге чейин өөрчүп барат. Анан Алла тааланын буйругу менен сурнай тартылып, жашоого акыркы руханий кейип келет. Бул өткөөл мезгилден толук өзгөртүлгөн жанга айландырууга даяр болгон акыркы жетилүү этабына чейин ар бир рух, жакшысы бейиш менен жаманы тозок сыяктуу ахвалдан өтөт. Бул түшүнүктү Куран эң сонун сүрөттөйт:

{ مَا خَلَقَكُمْ وَلَا يَعْزُبُكُمْ إِلَّا كَنُفُسٍ وَاحِدَةٍ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ } (لقمان 29)

Котормосу: Силердин жаратылышыңар жана кайра тургузулушуңар болгону бир жандын жаратылышына жана кайра тургузулушуна окшойт. (31:29)

Баланын жалгыз клеткадан пайда болушуна тыкыр көңүл бурганда, Курандын төмөнкү айтканына күбө болобуз:

{ هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ } (آل عمران 7)

Котормосу: Ошол Зат силерге жатындарда Өзү каалагандай түр берет. (3:7)

Эми бул маселе экөө тең бирдей, жогоруда айтылып өтүлгөн жаратылуулардын маселесине байланыштуу. Мисалга, тубаса оорукчан балдардын маселесин алып көрөлү. Алар төрөлүп жатканда, капыстан эле ооруга чалдыкпайт, бара-бара өөрчүп турган алардын тээ эрте эмбриондук мезгилинде эле башталган оруксунуу абалынан өөрчүп олтуруп кабылышат. Ошол сыяктуу эле руханий жактан кесел адамдын жаны кыямат Күнүндөгү акыркы тургузулушуна чейин эмбриондук абал оорукчан бала энесинин жатынында кыйналгандай, кабыр доорунда да ошондой кыйналат жана символикалык тозоктон өтөт. Дени соо баланын абалы таптакыр башкача, жада калса, анын тепкилегенине да апасы ыраазы болот. Бул жерде эми мындай маселе туулат: энесинин жатынындагы баладай болуп рух дагы өрчүп, ушул баардык тепкичтерден өтөбү? Бул суроого жооп Курандын дал ошол эле аятынан табылат: «**Маа халькукум валаа баңсукум иллаа ка нафсин ваахидатин**». (Силердин жаралышыңар жана кайра тургузулушуңар болгону бир жандын жаралышына жана кайра тургузулушуна окшойт). Экинчи жаралууну түшүнүш үчүн бала эненин жатынында кандайча калыптанаарын түшүнүшүбүз керек. Чындыгында, жашоонун жаралышы миллиарддаган жылдарга создугуп жатса да, ушул формалардын өрчүшүнө тогуз ай гана керек болот. Биологиялык жашоонун башынан баштасак, бала жашоо эволюциясынын дээрлик баардык баскычтарынан өтөт. Бойго бүткөндөн баштап, тогуз ай бою анын төрөлүүсүнө чейин баланын өнүгүүсү жаратылуунун бардык тепкичтерин басып өтөт. Башкача айтканда, эволюциянын бардык

тепкичтери тогуз айдын ичинде биринин артынан бири, биз элестете алгыс ушунчалык зор ылдамдыкта кайталанып өтөт. Ал эволюция системасынын тепкичтерин жандантып кармап, анын сүрөтүн ортого таштайт.

Тогуз айдын ичинде биз күбө болгон түрүнө жетиш үчүн жашоонун жаралышы өнүгүүнүн узак мезгилинен өтөт. Бул - биздин биринчи жаралуубузду мезгили абдан узак болгонун, ошондой эле биздин экинчи жаралуубуз да узак мезгилди ээлерин айгинелейт. Ушул тогуз айды изилдеп жатып, жашоонун тарыхындагы дээрлик миллиарддаган жылдарды үйрөнүп чыгабыз, ошондой эле кийинки дүйнөдөгү рухтардын өөрчүшү жөнүндө дагы үйрөнөбүз. Жашоонун башталышынан адамдын жаралып бүткөнүнө чейинки убакыт, мүмкүн, кайрадан өлүмдөн кийинки рухту өөрчүтүү үчүн керек болот деп бүтүм чыгарганыбыз жакшыраак болоор. Бул айтылган акылды ырастоо үчүн Курани карим чечкиндүү түрдө мындай дейт: «Жандар тирилгенде, өздөрүнүн жер үстүндө канча турганын аныкташ үчүн бири-бири менен сүйлөшөт. Айрымдары: «Биз бир күн турдук», - десе, башкалары: «Бир күндөн да аз», - дешет. Ошондо Алла таала мындай дейт: «Аныңар да туура эмес». Башкача айтканда, Алла таала мындай дейт: «Силер жер үстүндө болжолдогонуңардан да бир топ аз турдуңар». Чынында, бир жашоонун узундугун күндүн бир бөлүгүнө карата аздыгы же көптүгү жандын кайрадан тирилүү мезгили анын мурунку жашоосуна салыштыргандай болот. Улам алыс болгон нерсе кичирээк көрүнөт. Биздин балалыгыбыз бир нече секунда өткөн убактай көрүнөт. Жылдыздардын аралыгы алыс болгон сайын, алар ошончо кичине көрүнөт. Алла тааланын бизге айтайын дегени, биз өлгөндөр эртеси эле күнү суракка алына койбойбуз. Андай болуунун ордуна, сурак ушунчалык алыскы болочокто болгондуктан, биздин мурунку жашообуз бир нече секунддай, алыстагы кичинекей чекиттей болуп көрүнүп калат. Кыскача айтканда, адамдын кайра тирилиши ал өзү элестете албаган, жана ал окуянын жүрүшү анын ушул жерде, жер үстүндөгү жашоосу катары сүрөттөлгөн кубулуш. Мындай баардык маселелер Куранда кенен-кесири түшүндүрүлгөн.

БЕШЕНЕГЕ ЖАЗЫЛУУ ЖАНА ЭРКИН ТАНДОО

Тагдыр маселесин философтор дагы, кудайчылдар дагы илгертен бери талкуулаган абдан татаал маселе. Дээрлик ар бир дин тагдырдын табияты тууралуу бир аз эскерип өтөт. Тагдырга ишенгендерди эки негизги топко бөлсөк болот. Тагдырга болгон жалпы сокур сезимге жетеленгендер тагдырды ар бир чоң нерсе дагы, кичине нерсе дагы Алла таала тарабынан алдын ала аныкталып жазылат деп сүрөттөшөт. Бул пикир жалпы элден сырткары жашашкан суфийлердин кандайдыр бир табышмактуу секталарында кеңири таралган. Алар адамзат эч нерсени контролдой албайт дешет. Бардыгы алдын ала белгиленген. Андай болгондон кийин, болуп жаткандын баары – Алла таала гана билген, тагдырдын чоң планынын ишке ашканы. Бул иш жагдайлардын планынын абдан татаал концепциясы жана ал сөзсүз кылмыш менен жазанын, жазалоо менен сыйлоонун суроосуна такайт. Эгер адам оюндагысын кыла албаса, анда анын кылгандары үчүн жаза да, сыйлоо да болбош керек. Эркин тандоонун дагы бир башка көз карашы - адам кандай гана чечим чыгарбасын, кандай гана иш-аракет кылбасын, иш жүзүндө тагдыр эч кандай роль ойнобойт. Тагдырды талкуулоонун учурунда дагы бир маанилүү философиялык маселе андан ары татаалдыктарды киргизип, талашка алып келет. Ал - Алла тааланын алдын ала билүү маселеси. Алла тааланын алдын ала билүүсүнүн болочокто боло турган нерселерге кандай тиешеси бар? Аталган суроого берилүүчү жоопту бул талаштагы эки тарап тең начар чечмелеген. Биздин максатыбыз сөзсүз эле тагдырга ишенгендердин же ишенбегендердин тыянактарынын салыштырмалуу жагдайлары тууралуу узун талкууга кирип кетүүнү сунуш кылбай, Исламдын көз карашынан сүрөттөөгө гана аракет кылабыз.

Тагдырдын көптөгөн категориялары бар, ар бири бир эле убакта иштеп, өзүнө тиешелүү болгон операциянын тармактарында белгилүү ролду ойнойт. Табияттын мыйзамы эң жогорку ролду ойнойт жана эч ким алардын таасиринен сырткары эмес. Бул нерселердин жалпы башкы планы болуп, тагдырдын кеңири концепциясы катары сунуштоо болот. Кимде-ким табияттын мыйзамдарына терең түшүнүү менен баш ийсе, ал

баш ийбегендерге караганда, көбүрөөк үстөмдүккө ээ болот. Андай адамдар тагдырды дайыма туура пайдаланышат жана өздөрү үчүн жакшыраак жашоо шарттарын түзүшөт. Бирок, табият мыйзамдары тарабынан алардын жакшы же жаман болуусуна карата эч кимисинин кандайдыр бир өзгөчө тайпага ээ болуусу алдын ала белгиленип коюлган жок. Европадагы Ренессанстан мурда келген мусулман дүйнөсү табият мыйзамдарын түшүнүүдө биротоло өөрчүгөн ориентацияга жеткен убактысы болгон. Андыктан, мусулмандар ушул билимдин аркасынан пайда алып турушкан. Кийинчерээк бул калыс, таза жана жарык ойдон чыккан табият окуусу Батышка көчкөндө, ал окуу Батышка билимдин жаңы жарыгын алып келди. Ал эми Чыгыш үмүттүү ой жүгүртүүнүн, ырым-жырымдарга ишенүүнүн жана кыялдануунун узак жана караңгы түнүнө сүңгүп бата баштады. Албетте, бул өзү - тагдыр, бирок башка түрдөгүсү. Бул тагдырга байланыштуу алдын ала тагдырлашкан жалгыз гана мыйзам: Ал - «кимде-ким калыстыктан качпай табиятты изилдесе жана өзүн табияттын мыйзамдарына баш ийдирип, алар аны кандай жетелесе да, ошондой жетеленсе, ал түбөлүк прогресстин жолуна түшөт» деген өзгөргүс мыйзам. Бул бардык нерселердин үстүнөн жеңүүчү тагдырдын жалпы жана бүтүндөй таралып кетүүчү категориясы, ал эми динге байланышкан тагдыр мыйзамы болсо, башка кеп.

Динге байланыштуу тагдырды - талкууга алуудан мурда, биз табият мыйзамдарынын универсалдуу тагдырдын кээ бир аймактарын, андан нары изилдешибиз керек. Глобалдык колдонууда, алар жалпы түшүнүктөн башкача алдын ала аныктоонун кээ бир мүнөздөмөлөрүн чагылдырат. Бул мааниде, жада калса, алыстагы күндүн бетиндеги тактардай окуялар роль ойногон, абдан татаалдашкан экосистеманы көрсөткөн атмосфералык баланстарда сезондук же мезгилдик өзгөрүүлөр жөнүндө сөз козгоп жатабыз. Ошол сыяктуу эле планеталар жер жүзүндөгү аба-ырайынын, климаттын жана ушул сыяктууларга тиешелүү айырмачылыктарына байланышкан белгилүү өзгөрүүлөргө таасирин тийгизет. Бул олуттуу таасирлер (көбү аныктала элек, түркүн факторлор тарабынан чыккан) климаттагы агымдын өзгөрүүлөрү менен бирге, кээде жердеги өсүмдүк жана жаныбарлардын жашоосунун өсүү өзгөчөлүктөрүнө байкалбас өзгөрүүлөрдү алып келет. Мындан тышкары

жердин бир бөлүгүнөн башкасында, кургакчылык жана сезондук өзгөрүштөрүнө байланышкан түрдүү факторлор бар. Муз доору менен глобалдык жылуулануунун алмашуусу эч нерсе болбостон, ар түркүн космикалык таасирлердин натыйжалары. Ошондой болгон менен, бул күчтүү таасирлер жер жүзүндөгү жеке инсандын жашоосуна өзгөчө таасир бербейт, бирок акыр аягында жеке инсандар Homo Sapiens үй-бүлөсүнүн мүчөсү болгондуктан, алар кайсы бир деңгээлде таасирге дуушар болушат.

Ар бир адамдын өмүрү алдын ала сызылган жана анын жакшы менен жаман, туура менен туура эместин ортосунда тандай турган эрки, же тандаганга укугу жок экендигин күбөлөндүргөн эч нерсе жок. Ыйык Куран чечкиндүү түрдө мажбурлоо түшүнүгүн четке кагат жана ар бир адам жакшы менен жамандын ортосунда анын бирөөсүн тандаганга эркин деп ачык айтат:

{لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ} (البقرة 257)

Котормосу: Динде эч кандай зордук-зомбулук жок. (2:257)

Ошондой эле:

{لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ} (البقرة 287)

Котормосу: Алла эч бир жанга анын мүмкүнчүлүгүнөн артык жүктү жүктөбөйт. Ал кылган амалы өзү үчүн жана ал «тапкан» жамандыктын кесепети дагы өзүнө тиет. (2:287)

Дагы:

{وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى} (النجم 40)

Котормосу: Инсан үчүн ал өзү умтулган нерседен бөлөк эч нерсе жок. (53:40)

Ошондой болгон менен, динге байланыштуу алдын ала сызылган жана өзгөргүс тагдырдын кээ бир чөйрөлөрү бар. Алар Ыйык Куранда

Алла тааланын Сүннөтү деп айтылган. Андай Сүннөттүн бири – Алла тааланын пайгамбарлары кабыл алынабы же жокпу, баары бир жеңишке ээ болушаары тууралуу тагдыр. Эгер алар четке кагылса, каршылаштардын ойлогондору таш кабат. Алардын душмандары кандай күчтүү болбосун, ага карабастан, пайгамбарлар, алардын кабарлары жана миссиясы дайыма үстөмдүктө болот. Адамдардын жандуу тарыхынан бир нече мисал: Муса^(ac) менен Фараондун, Ыйса^(ac) менен анын каршылаштарынын жана Мухаммад^(cav) менен анын душмандарынын ортосундагы каршылашуулары. Пайгамбарлар менен алардын душмандарынын ортосундагы өткөн күрөштөн мураска калганы - диндин триумфу. Ибраахийм^(ac) жана анын ишеними, ошондой эле аны жана анын кабарын кармангандар дүйнөгө үстөмдүк кылышууда. Муса^(ac) жана аны ардактагандар, Ыйса^(ac) жана анын кабары, ошондой эле Мухаммад Пайгамбар^(cav) жана анын миссиясы дээрлик бүт дүйнөнү ээлеп жатат. Бирок алардын оппоненттеринин ишин жана баалуулуктарын карманган эч бирөөнү азыр таба албайсың. Бул тагдыр адамдар менен адамдардын ортосундагы башка каршылашууларда ишке ашпайт. Жалпы эреже болгону күчтүү эрк алсызын жок кылат. Диний тагдырда карама-каршылык өзгөргүс принцип.

Табият мыйзамдары тегиз багыт аркылуу кеткени менен, адатта жалпы эрежелерден тышкаркысын таппайсың, бирок Курандын ар түрдүү аяттарынан алынган жыйынтыктоолорго караганда, бизге белгилүү болгон табияттын мыйзамдары көптөгөн категория менен тармактарга таандык. Алар өздөрүнүн тармактарында бири-бири менен кагылышпайт, бирок башка мыйзамдар менен карама-каршы чыгышканда, көбүрөөк күчкө ээ болгон мыйзамдар дайыма алсызыраактарына үстөмдүк кылат. Жада калса, эң кенен, таасири күчтүү мыйзам кичине тармак ичиндеги ага каршы аракет кылган күчтүүрөөк мыйзам тарабынан жеңилиши мүмкүн. Термодинамикалык жана электромагниттик мыйзамдар гравитациянын мыйзамдарына каршылаш болуп келгенде, аракет кылуунун чектелген эле тармактарын басып алат. Ошондо да өзүнүн таасири боюнча гравитация мыйзамы абдан кеңири жана алыска кетүүчү мыйзам. Адамдын табиятты түшүнүгү, муундан-муунга өтүшү менен өөрчүп баратат. Мүмкүн эмес

делинип четке кагылган нерселер кабыл алынып, жалпы байкоолорго ээ болуп, эрежелерге айлана баштайт. Бул кириш сөздүн пикиринде, Исламдын пикири боюнча, эгер Алла таала Өзүнүн атайын бир кызматчысын кээ бир катылган мыйзамдардын ачылыштары менен жалгагысы келсе, байкоочулар тарабынан андай ачылыштар керемет-муңжизалар жана жаратылыштан сырткары көрүнүштөй кабыл алынат. Бирок, кандайдыр бир тең салмактуу таасир берүү үчүн табияты жагынан көзөмөлдөнгөн бул нерселер табият мыйзамдарына ылайык жүз берет. Бул жерде тагдыр Алла тааланын атайын кызматчысынын турмушунда өзгөчө роль ойнойт. Ошондой эле тагдырды шарттардын алсыз продуктусу болуп көрүнгөн жеке инсандын генетикалык, социалдык, экономикалык абалына же билим деңгээлине байланыштуу болгондой түшүнсө да болот. Жеке инсандын мындай алсыздыгы анын өзү башкара албаган тагдырын жасайт. Ошондуктан, бай адамдын баласын оозунда күмүш кашыгы менен туулган дешет.

Адамдын туулган шарттары, өскөн чөйрөсү, ар бирөөнүн жашоосунда роль ойногон шанстын күнүмдүк оюну, бирөөнүн пайдасына же каршы бурулган бактысы, бирөө кутулган же кабылган кырсыктар - ушулардын баары жеке инсандын оюндагыдай боло бербейт. Ошондо да анын жашоосун оңдоодо же оңдобоодо маанилүү ролду ойногон окуя менен кырсыктарга өзгөчө бута болгон деп эсептөөгө болбойт. Кедейликтин жамаачысына шыкалган үйлөрдө төрөлгөн жеке инсандар көбүн эсе майда же андан да олуттуу кылмыштардын курмандыгы болуп кетишет. Жакырчылык кылмышты жараткан жана сүрөгөн факторлордун баарынан эң өкүмдүү күч. Эгер муну тагдыр деп түшүнсөк, анда ал Жаратуучуга караңгы чүмбөт жабат. Ошентип, биринчиден, тагдыр иш-чаралардын зор долбоорунун гана бөлүгү экенин ачык түшүнүү керек. Ал атайын бир үй-бүлөдөгү адамдарга каршы атайын буйруктарды чыгарбайт. Кеңири экономикалык планда салыштырмалуу кепилдиги бар жана кепилдиги жок адамдар, бактылуураак же бактысызыраак болууга тийиш. Аларды тууларынан мурда эле тагдырды Жаратуучу өзгөчө бир белгилүү шарттарда төрөлсүн деп мөөр басып койгон деп айткан туура эмес. Алигиче жооп ала турган башка суроолор да бар. Өздөрү жасаган кылмышка байланыштуу салыштырмалуу; жакшыраак шарттарда

туулгандар менен шарты аз же таптакыр эле жокторго, кылмышка шыкак берген факторлору бар болгондорго салыштырмалуу кандайча мамиле кылууга болот? Эгерде кылмыш бирдей эле болсо, анда аларга бирдей эле мамиле кылууга болобу? Ыйык Куран бул татаал суроого төмөнкү аятта жооп берет:

{لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا} (البقرة 287)

Котормосу: Алла эч бир жанга анын мүмкүнчүлүгүнөн артык жүктү жүктөбөйт. (2:287)

Мунун мааниси, анын артында адамды курчаган социалдык абалбы же башка факторлорбу, бул албетте, эске алынып, ошого жараша ал соттолот. Алла тааланын көз карашында механикалык түрдө жазаланган кылмыштын өзү эле эмес, кылмыш жасоого түрткү болгон бардык факторлор да эсепке алынып, акыркы жыйынтыгында акыйкат ишке ашат. Бактылуу да, бактысыз да бирдей эле катуу жаза менен соттолбойт. Албетте, чечим чыгаруу укугу кылмыш жасаган адамдын чөйрөсү жана өзгөчө кырдаалына тапшырылат. Ошол сыяктуу эле, кайсы адамдын айлана-чөйрөсү жакшылык кылууга тоскоолдук кылса, ошол адамдын кылган жакшылыгы - айлана-чөйрөсү жакшылык кылууга түрткү берген адамдын жакшылыгынан көрө көбүрөөк сыйланат.

Ошентип, тагдыр маселеси өтө татаалданышкан, бирок акыркы чечим баардыгын Билүүчү, бардыгына Кең Пейилдүү, бардыгына Кудуреттүү жана Эң Даанышман Алла тааланын колунда болгондуктан, акыры акыйкаттын чечими чын эле үстөмдүк кылат.

Адам жакшы менен жамандын, туура менен жалгандын ортосун тандай ала турган, өзүнүн эркин ишке ашыра ала турган белгилүү чөйрөсү бар, ал үчүн ал өзү жоопкер болот. Башка жагынан, кыймылдатуучунун колунда так теке болгон жана адамдын өзүнүн эркине бир аз гана баш ийген чөйрөлөр да бар. Улуттар жана адамдардын тагдырларын камтып, аны көзөмөлдөй турган табияттагы нерселердин жалпы планы ошондой чөйрөлөрдүн бири. Мүмкүнчүлүгү кеңири шарттар коомдогу жеке инсанды таптакыр алсыз кылат, ал

оюндагысын кыла албастан, каптаган суунун толкуну агызып бараткан кыпындай болуп кошо жылып кете берет.

Тагдыр маселеси абдан татаал жана кеңири болуп, өзүнчө жана толук талкууну талап кылат. Ошентип, мына ушул бир нече ишаараттар менен талкуубузду аяктайбыз.

ЖЫЙЫНТЫК

Биз жыйындын көңүлүн Батыш дүйнөсүнүн Исламга карата жасаган аянычтуу адилетсиздигине бурабыз. Курани карим таалимдери жана Ыйык Пайгамбарыбыз Мухаммад^(сав)дын хадистерине кайрылуу менен ачык көрсөтүлгөндөй, Ислам тынчтыктын дини катары гана сүрөттөлүшү мүмкүн. Ал адам жашоосунун баардык аспектилерин камтыйт, өзүнүн жолдоочуларына, башка адамдарга, ошондой эле Алла таалага болгон байланышында тынчтыктын кабарын жеткирет. Биз калыстыктан тайбай жана карама-каршылыктан коркпой, жок дегенде бир бөлүгү да тынчтыкка басым жасаган Ислам сыяктуу бир дагы дин жок дей алабыз. Көптөгөн диндердин жолдоочулары да ошондой айтышат, бирок ушул жерде Илахий Жазуулардагы көрсөтмөлөр тарабынан толук колдоого алынган пикир жөнүндө сүйлөшүп жатабыз. Ошондой болсо да, эгерде ар бир дин адамдын иштеринде тынчтыктын ролуна ошондой деңгээлде басым жасаса, бул эң эле алгылыктуу зор иш болот. Биз аны баалайбыз жана анын үстүнө адамзаттын үмүтү менен болочогун курса боло турган эң эле кубатталуучу ишаарат. Мындай учурда дүйнөдөгү баардык диндердин диний жетекчилеринин бирден-бир жоопкерчиликтүү милдети адамзатка азыр ушунчалык зарыл болгон тынчтыктын кабарын жеткирүү болуш керек. Бирок жан кейиткени - тынчтыктын тирүү үлгүсү болгон Исламдын Ыйык Пайгамбары Мухаммад^(сав)дын атынан жана Алла тааланын атынан терроризмди колдоо менен Исламдын жолдоочуларынын өзү да аны эл аралык тынчтыктын коркунучу катары көрсөткөнү. Эгер Батыш Исламды террор жана адам укуктарын четке кагуучу дин катары көрсөтсө, күнөөнүн бардыгы аларда эмес. Анын көбү, ачык айтканда, ар түркүн мусулмандык табынуучулардын диний кызматкерлеринин эле үлүштөрүндө. Адам кызыкчылыктарынын башка тармактарындагы диний үстөмдүк жөнүндө сөз кылуу жана ошол учурда эле Ислам атайын эларалык деңгээлде кабыл алынган адам укуктарынын концепциясын четке кагат дегенибиздин өзү эле Исламдын келбетине так түшүрөт. Башка диндердин ыйык жазылмалары ааламдык тынчтыктын идеалын көрсөткөнбү же жокпу, ага карабастан, бардык диндер ушундай идеал жагына ооп тургандай көрүнөт деп карама-каршылыктан коркпой айтууга болот. Бул болсо,

жер жүзүндөгү тынчтык үчүн дүйнөлүк диний жетекчилердин биргелешип иштөөдөгү макулдашкан аракеттеринин негизин түзөт. Айырмачылыктардын эле тегерегинде куру-бекер оюн куруунун ордуна, диний жетекчилик макулдашуунун ток этээр жерлерин баса белгилегени бир топ акылдуураак жана артыгыраак болмок. Бул баардык диндердин ортосундагы ширетүүчү фактор катары алынарына көзүбүз жетип турат. Андыктан, өлкөлөргө, ишенимдерге же түскө карабастан, бүткүл адам баласын биримдикке алып келүүгө аракет кылганыбыз жакшы болор эле. Эгер диндер бул ишти колго албаса, башка эч ким ала албайт, анткени алар - улуттук, географиялык жана расалык тоскоолдуктан өтө ала турган жалгыз гана күч. Биз ушул ачык-айкын кайрылуу менен бул кыскача китепчени жакшылыкка гана үмүттөнүү менен бүтүрөбүз. Тынчтыкты издөө - адамзаттын өмүр-өлүм маселеси, ошондуктан ага маани бербей коюуга болбойт.